

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
UGDYMO SISTEMŲ KATEDRA

Kristina Rivinskytė

Edukologijos (specializacija – vaiko teisių apsaugos vadyba) magistrantūros
studentė

**PATYČIŲ IR SMURTO PREVENCIJA, KAIP VAIKUI SAUGIOS
MOKYKLOS KŪRIMO PRIELAIDA, BENDROJO LAVINIMO
MOKYKLOJE**

Magistro darbas

Magistro darbo vadovė
Doc. dr. Nijolė Bražienė

Šiauliai, 2011

Darbas originalus..... Kristina Rivinskytė

(studento parašas)

PATYČIŲ IR SMURTO PREVENCIJA, KAIP VAIKUI SAUGIOS MOKYKLOS KŪRIMO PRIELAIDA, BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE

Magistro darbo santrauka

Lietuvoje patyčių problema imta domėtis nuo 1994 m., Lietuvai prisijungus prie Pasaulinės sveikatos organizacijos koordinuojamo Tarptautinio moksleivių gyvensenos ir sveikatos tyrimo. Pagal 2007 metais paskelbtus „Kovos su vaikų skurdu ir vaikų socialinės aprėpties skatinimo“ tyrimo duomenis, Lietuva yra paskutinėje vietoje iš 25 ES šalių pagal daugumą vaiko gerovės rodiklių, ypač vaiko „riziką ir saugą“ (Poviliūnas, 2007). Saugumo jausmo mokyklose užtikrinimas – tai svarbiausias šių dienų mokyklos veiklos ir vaiko teisių apsaugos specialistų prioritetas, nes tik sukūrus saugią ir jaukią aplinką mokiniams, bus galima siekti nustatytų švietimo tikslų ir saugios bei laimingos vaikystės.

Tyrimo objektas – smurto ir patyčių prevencija, kaip vaikui *saugios mokyklos* prielaida, bendrojo lavinimo mokykloje.

Tyrimo tikslas – įvertinti, kokiomis prevencijos priemonėmis kuriama saugi atmosfera mokykloje.

Siekiant išsiaiškinti patyčių ir smurto bendrojo lavinimo mokyklose situaciją bei prevencinės veiklos ypatybes, buvo atlikta *anketinė apklausa*, kurioje dalyvavo 142 miesto ir kaimo mokyklų socialiniai pedagogai, parinkti taikant „*sniego gniūžtės*“ metodą ir savanoriškumo principą. Norint nustatyti, kaip patys vaikai supranta, kas yra „saugi mokykla“, taikytas *nebaigtų sakinių metodas* – tyrime sutikusiems dalyvauti 55 8–10 klasių mokiniams pateikta užduotis raštu pabaigti sakinį „*Saugi mokykla – tai...*“. Išsamesniam problemos atskleidimui, naudojant *interview metodą*, buvo apklaustos dvi socialinės pedagogės: viena dirbanti miesto, kita – kaimo mokykloje.

Tyrimu nustatyta, kad patyčių ir smurto prevencijai, kaip vaikui saugios mokyklos kūrimo prielaidai, bendrojo lavinimo mokykloje yra skiriamas per mažas dėmesys, nes mokyklose smurtas ir patyčios yra paplitusi problema.

Mokyklose vykdoma prevencinė veikla yra labai įvairi: klasės valandėlės, diskusijos, renginiai patyčių ir smurto tema ir kita mokyklos prevencinio darbo grupės inicijuojama veikla.

Atlikus interview analizę buvo nustatyta, kad mokiniai mokyklose nesijaučia saugūs. Tai leidžia daryti prielaidą, kad, nors ir yra vykdomos įvairios prevencinės programos bei stengiamasi užtikrinti palankią vaiko psichologinei raidai aplinką, vis tiek ne visi vaikai yra apsaugoti nuo smurto ir patyčių.

PREVENTION OF BULLYING AND VIOLENCE AS ASSUMPTION OF CREATION OF SAFE SCHOOL FOR A CHILD IN A SECONDARY SCHOOL

Summary of master's work

Interests on bullying problem in Lithuania began in 1994, when Lithuania joined an international research on students' lifestyle and health, coordinated by the Global Health Organization. According to the data from research named "Battle against poverty of children and promotion of social children range" that was published in 2007, Lithuania was in the last place of all 25 EU countries by most of the indicators of children welfare, especially by child's "risk and safety" (Poviliūnas, 2007). Ensuring the feeling of safety in schools is the most important priority of today's schools and child's rights defender's because only by creating safe and comfortable environment to the children it will be possible to try and achieve set purposes of education and happy childhood.

Object of the research - prevention of violence and bullying as an assumption of a school safe to the children in a secondary school.

Purpose of the research - assess the means by which safe atmosphere in school is being created.

In order to find out the situation of bullying and violence in secondary schools and properties of prevention activities, a questionnaire has been carried out, where 142 social educators from village and city schools participated. They were chosen by the "snowball method" and concept of voluntaryism. In order to realise how children understand what "the safe school" means, an "unfinished sentence" method was applied - 55 participants which were students from 8th to 10th grade were given a task to finish writing a sentence "The safe school is...". To unravel the problem more thoroughly, the method of interview was used. Two social educators were questioned - one working in the city school and the other in the village school.

The research has shown that for bullying and violence prevention, as an assumption of creation of safe school to children, there is not enough attention given because bullying and violence is a common problem in schools.

There are various types of prevention activity in schools: class hours, discussions, events about bullying and violence and other activities initiated by school's group of prevention specialists.

After analysing the interview it was determined that children do not feel safe in schools. It leads to assumption that even though various prevention programmes are being held and effort is being made to ensure a positive environment to the child's psychologic growth, still not every child is safe from violence and bullying.

Turinys

Įvadas.....	5
1 skyrius. PATYČIŲ IR SMURTO PREVENCIJOS, KAIP VAIKUI SAUGIOS MOKYKLOS KŪRIMO PRIELAIDOS, BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE TEORINIS PAGRINDIMAS	8
1.1. Patyčių samprata smurto kontekste.....	8
1.2. Vaiko teises į apsaugą reglamentuojančių dokumentų analizė.....	13
1.3. Smurto ir patyčių prevencija, kaip saugios mokyklos formavimo būtinybė	16
1.4. Saugios mokyklos kūrimo ypatybės	21
2 skyrius. PATYČIŲ IR SMURTO PREVENCIJOS, KAIP VAIKUI SAUGIOS MOKYKLOS KŪRIMO PRIELAIDOS, BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE, EMPIRINIS PAGRINDIMAS.....	29
2.1 Tyrimo organizavimas ir metodika.....	29
2.2 Saugios mokyklos bruožų tyrimo rezultatai	29
2.3.Socialinių pedagogų apklausos rezultatų analizė	32
2.4 Vaikui saugios mokyklos kūrimo ypatybės socialinių pedagogų požiūriu	41
Išvados	49
Rekomendacijos.....	51
Literatūra	52
PRIEDAI	56

Ivadas

Švietimo sistema yra sukurta ugdyti demokratišką ir humanišką žmogų, kuris sugebėtų prisitaikyti prie jam iškilusių gyvenimo iššūkių ir sugebėtų kurti savo kokybišką ateitį. Mokykla tampa ne tik mokslo židiniu, bet ir gyvenimo patirties perteikėja. Tik ta patirtis yra nevienoda. Vienam ji miela ir svarbi, o kitam tik sukelianti skausmą ir blogus prisiminimus. Visa tai siejama su opia ir plintančia XXI amžiaus problema – patyčiomis ir smurtu mokyklose.

Dabartinė vaiko padėtis visuomenėje yra gerokai pakitusi nuo tos, kuri vyravo prieš tris ir daugiau dešimtmečių. Šiandien pasaulis vaiką supranta kaip individą, o ne kaip objektą, kuris taps suaugusiuoju. Ypač didelis dėmesys skiriamas vaiko teisėms nuo 1989 m., kuomet buvo priimta JT Vaiko teisių konvencija. Lietuvoje patyčių problema imta domėtis nuo 1994 m., Lietuvai prisijungus prie Pasaulinės sveikatos organizacijos koordinuojamo Tarptautinio moksleivių gyvenimo ir sveikatos tyrimo. Demokratiškumo principas mokyklose pastaruju metu itin akcentuojamas, tačiau tam, kad visi joje jaustųsi saugūs ir laimingi, reikia daug pastangų ir bendros praktinės veiklos, mat pagal 2007 metais paskelbtus „Kovos su vaikų skurdu ir vaikų socialinės aprėpties skatinimo“ tyrimo duomenis, Lietuva yra paskutinėje vietoje iš 25 ES šalių pagal daugumą vaiko gerovės rodiklių, ypač vaiko „riziką ir saugą“ (Poviliūnas, 2007).

Remiantis atliktais nacionaliniais tyrimais (Smurto mokykloje paplitimo, formų, priežasčių, prevencijos ir pagalbos priemonių tyrimas, 2008¹), Lietuvos mokyklose vis dažniau kyla konfliktinių, smurtinių situacijų, kurių mastas nuolat didėja, taip skatindamas visuomenę reaguoti ir imtis konkrečių veiksmų, kuriais būtų užkirstas kelias vaikų agresijos proveržiams mokyklose. Saugumo jausmo mokyklose užtikrinimas – tai svarbiausias šių dienų mokyklos veiklos ir vaiko teisių apsaugos specialistų prioritetas, nes tik sukūrus saugią ir jaukią aplinką mokiniams, bus galima siekti nustatytų švietimo tikslų ir saugios bei laimingos vaikystės. „Deja, švietimo institucijose ne visada vyrauja tinkama socialinė psichologinė atmosfera, suteikianti galimybę įgyti reikiamų žinių, ugdytis gyvenime reikalingus gebėjimus: socialinę kompetenciją, komunikacinius gebėjimus. Ne visada pavyksta užtikrinti mokinių pagrindines žmogiškąsias teises į orumą, asmens apsaugą bei neliečiamumą, nes beveik kiekvienoje klasėje yra mokinių, kuriuos visi atstumia“ (Ivanauskienė, Jurkevičiūtė, 2005, p. 78). A. Gumuliauskienės (1996) žodžiais, pati mokykla dvejopai lemia agresyvumą: iš vienos pusės, – tai institucija, kuri kelia reikalavimus ir apribojimus, taip skatindama mokinių agresyvumą; iš kitos pusės, mokyklinė aplinka yra pajėgi ir slopinti agresiją.

Mokykla be smurto ir patyčių – kiekvienos mokyklos bendruomenės siekiamybė. Mokyklos aplinkos įtaka ir saugios mokyklos kūrimo koncepcija aptarta M. O'Moore ir S. J.

¹ Tokie tyrimai Lietuvoje vykdomi kas ketverius metus.

Mintono (2005), E. Karmazos, N. Grigutytės ir E. G. Karmazės (2007). Smurto reiškinių plitimą bei jo grėsmę asmenybės ugdymui ir vaiko teisių pažeidimui analizavo Lietuvos ir užsienio mokslininkai: N. Letukienė ir L. Deveikis (1995), V. Sruoga ir B. Jakubkaitė (2002), R. Braslauskienė ir I. Jonutyte (2005), P. K. Smithas (2005), R. Povilaitis ir J. Valiukevičiūtė (2006), kurių priėtos išvados vienareikšmės – smurtas mokyklose yra itin svarbi ir aktuali problema, kuri labai neigiamai veikia visos mokyklos klimatą.

Tyrimo problema – mokslinėse publikacijose dėmesys orientuojamas į patyčių ir smurto reiškinių, jo paplitimą, bet per mažai skiriama dėmesio būtent *saugios mokyklos* kūrimo klausimams.

Objektas – smurto ir patyčių prevencija, kaip vaikui *saugios mokyklos* prielaida bendrojo lavinimo mokykloje.

Tikslas – įvertinti, kokiomis prevencijos priemonėmis kuriama saugi atmosfera mokykloje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokyklos aplinkos, smurto, prevencijos sąvokų sampratas ir jų svarbą *saugios mokyklos* kūrimo procesui.
2. Nustatyti *saugios mokyklos* kūrimo principų sąsajas su vaiko teisių apsauga.
3. Įvertinti smurto ir patyčių reiškinių paplitimą bendrojo lavinimo mokykloje.
4. Išsiaiškinti, kaip suvokiama *saugios mokyklos* samprata.
5. Identifikuoti, kokiomis priemonėmis bendrojo lavinimo mokykloje stengiamasi užtikrinti vaikų saugumą.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė ir apibendrinimas; anketinė apklausa, interviu, statistinė duomenų analizė.

Tyrimo hipotezė: galima daryti prielaidą, kad patyčių ir smurto prevencijai, kaip vaikui *saugios mokyklos* kūrimo prielaidai bendrojo lavinimo mokykloje, yra skiriama per mažai dėmesio.

Tyrimo dalyviai. Tyrime dalyvavo 142 socialiniai pedagogai iš miestų ir kaimo vietovių mokyklų, 48 8–10 klasių mokiniai bei du socialiniai pedagogai.

Tyrimo metodologija. Remiantis *idealistinio požiūrio* į ugdymą nuostatomis, privalu sukurti tokią ugdomąją aplinką, kurios dėka būtų sudaryti sąlygas kiekvieno ugdytinio prigimtinių dvasinių, humanistinių vertybių sklaidai, jo saviraidai (Bitinas, 2000, p. 133).

Humanistinės pedagogikos principais grindžiamą mokyklą apibūdina visų jos struktūrinių veiksmų vienovė ir plati komunikacinė sąveika. Iš jos gyvenimo absoliučiai eliminuota prievarta ir psichologinis spaudimas ugdytiniams (pvz., jokių konfliktų tarp mokytojų ir mokinių, tarp pačių mokinių, bet kokio streso situacijų įveikimas ir pan.). Partnerystė,

demokratinis stilius ir žmogiškųjų santykių normos yra organiškai pedagoginės veiklos bruožai. Mokykloje dominuoja optimistinė, džiugi atmosfera, tolerancija, siekimas padėti vienas kitam (Bitinas, 2000, p. 169). Humanistinės pedagogikos principai išsirutulioja iš humanistinės psichologijos idėjų, kurios akcentuoja, kad svarbiausia yra kiekvieno žmogaus formavimasis ir savirealizacija, ir tai turi vykti neatsiejamai nuo aplinkos (Fürst, 2000).

Egzistencializmo požiūriu, svarbu padėti ugdytiniam tapti pilnavertėmis, savarankiškoms asmenybėmis, orientuojantis į ateities vizijas, jos potencines galimybes, sukuriant tokią aplinką, kurioje vaikas jaustųsi esąs vertingas (Bitinas, 2000, p.162).

Tyrimo etapai. Pirmajame etape „Patyčių ir smurto prevencijos, kaip vaikui saugios mokyklos kūrimo prielaidos, bendrojo lavinimo mokykloje teorinis pagrindimas“, remiantis edukologinės ir psichologinės literatūros analize, atliktas patyčių ir smurto prevencijos, kaip vaikui saugios mokyklos aplinkos kūrimo prielaidos, bendrojo lavinimo mokykloje teorinis pagrindimas.

Antrajame etape „*Saugios mokyklos* kūrimo priemonių bendrojo lavinimo mokykloje analizė“, parengtas ir atliktas empirinis „*Saugios mokyklos* kūrimo priemonių vertinimo“ tyrimas.

Trečiajame etape analizuoti ir interpretuoti tyrimo duomenys, rengtos išvados ir rekomendacijos.

Darbo naujumas/reikšmingumas. Darbe buvo gilinamasi į smurto ir patyčių prevenciją, kaip vaikui *saugios mokyklos* kūrimo prielaidą. Remiantis tyrimo duomenimis nustatyta, kad smurtas ir patyčios bendrojo lavinimo mokykloje yra paplitusi problema, kurios sprendimui skiriama per mažai dėmesio. Išanalizavus anketinės apklausos duomenis ir interviu su dviem socialinėmis pedagogėmis, išsiaiškinta, kad mokyklose vykdomos prevencinės programos neužtikrina vaikų saugumo dėl keleto priežasčių: mokinių įtraukimo į veiklą sunkumai, specialistų pagalbos trūkumas, finansavimo stoka ir kt. Pateiktos rekomendacijos, kurios galėtų padėti stiprinti vaikų informavimo smurto ir patyčių klausimais sistemą ir mokyklos bendruomenės tarpusavio santykius, bei užtikrinti mokinių saugumą bendrojo lavinimo mokykloje.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, du skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, du priedai. Tyrimo rezultatus iliustruoja aštuoni paveikslai ir dvi lentelės.

1 skyrius. PATYČIŲ IR SMURTO PREVENCIJOS, KAIP VAIKUI SAUGIOS MOKYKLOS KŪRIMO PRIELAIDOS, BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE TEORINIS PAGRINDIMAS

1.1. Patyčių samprata smurto kontekste

Šiandienos atliekami tyrimai apie smurto paplitimą įvairiose pasaulio šalyse rodo, kad situacija visame pasaulyje yra sudėtinga – smurtas plinta vis labiau. Lietuva yra tarp tų valstybių, kuriose prievartos rodikliai yra aukšti. D. Pūras (žr. Povilaitis ir kt., 2007, p. 5) teigia, kad „palyginti su Europos Sąjungos valstybėmis, žymia i daugiau vaikų Lietuvoje jaučiasi nelaimingi, nemažas procentas linksta į destruktijos (nusikaltimai, agresijos protrūkiai) arba autodestrukcijos (polinkis žudyti arba kitokiais būdais kenkti sau) veiksmus“. Autorius teigia, kad vaikai prievartą patiria šeimose, mokyklose, globos institucijose, ligoninėse, plačiąja prasme – visoje visuomenėje. Todėl kalbant apie smurtą ir įvairias jo formas vaikų ir jaunimo tarpe, galima teigti, kad tai tampa visos visuomenės problema, su kuria kovoti turi ne pavieniai asmenys, o visa visuomenė.

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne (2002, p.718) pateikiamos trys smurto reikšmės: šturkšti prievarta; priespauda; pavojus. Visos trys reikšmės yra tarpusavyje susijusios, netgi kai kuriais atvejais visiškai tapačios. Tačiau esmė vis tiek išlieka ta pati – tai netinkamas elgesys, kuris gali turėti išliekamąsias pasekmes.

Smurto apibrėžimų įvairovė labai plati. Kiekvienos mokslinės srities atstovai savaip konstruoja smurto apibrėžimus, tačiau pasak B. Kairienės ir D. Ščerbakovos (2008, p.67), visiems smurto apibrėžimams yra būdingi bendrumai, t. y. smurtas yra žalojantis, kenksmingas arba bent jau keliantis žalos ar kenkimo pavojų bei sąmoningas (atsitiktinė trauma ar sužeidimas paprastai smurtu nelaikomi) (2008, p. 67).

Pagrindinė problema, su kuria susiduriama kuriant saugios mokyklos atmosferą – tai smurtas ir patyčios. Dauguma autorių įvardija, kad didžiausią grėsmę mokyklos saugumui sukelia smurto proveržiai. Analizuojant smurtą mokykloje būtina apibrėžti ir pačią sąvoką. E. Karmaza, N. Grigutyte ir G. E. Karmazė (2007, p. 7) rekomenduoja tokį smurto mokykloje apibrėžimą: „smurtas mokykloje – tai prievartos pasireiškimas vaikų institucijos teritorijoje ar tarp jos bendruomenės narių“.

Pasak P. K. Smith'o (2005, p. 25) yra daug priežasčių, kurios verčia susirūpinti dėl smurto mokyklose. Autorius pažymi, kad smurtas kenkia ne tik jį patiriantiems asmenims, bet ir visai mokyklos aplinkai, kuomet vandalizmo atvejai niokoja aplinką. Svarbiausia pasekmė, kurią

sukelia smurtas mokyklose, – tai baimės ir nesaugumo jausmo sukėlimas visai mokyklos bendruomenei. Pastarasis reiškinys yra priešprieša JT vaiko teisių konvencijai, kurioje užtikrinama mokinių ir jaunimo teisė gyventi.

Smurtas mokykloje gali būti įvairių formų. „Pradžia gali būti erzinantis elgesys, vulgarūs gestai ir nepadorios pastabos, vėliau gali prasidėti didėjanti įtampa, kai įžeidinėjimai perauga į įnirtingą fizinę konfrontaciją“ (Ischer, 2005, p. 161). Kalbant apie smurtą mokyklose, įvardijamas tiesioginis (grasinimai, fizinė ar žodinė agresija) ir netiesioginis smurtas (niekinamieji rašteliai, paskalos, sąmokslai kam nors ignoruoti ir sistemingas kieno nors atskyrimas ar bet koks kitoks menkinantis (grimasos ir garsai) ar diskriminuojantis elgesys) (Robichaud, 2007, p. 114). Skirtingi autoriai nevienodai klasifikuoja smurto formas. A. Kuriėnė (2010) išskiria penkias vaikų žalojančio elgesio rūšis: fizinis, emocinis psichinis, seksualinis smurtas, nepriežiūra ir apleistumas bei vaiko išnaudojimas komerciniais ar kitokiais tikslais. N. Grigutytė (2002, p.5) pateikia keturias smurto rūšis: fizinė, emocinė, seksualinė prievarta ir vaikų nepriežiūra bei apleistumas. Šiame darbe bus remiamasi E. Karmazos, N. Grigutytės ir E. G. Karmazės (2007, p. 12) pateikta klasifikacija. Pasak šių autorių, smurtas yra skirstomas į tokias pagrindines rūšis: fizinį, seksualinį ir emocinį smurtą.

Fizinis smurtas prieš vaikus. Tai tų asmenų, kurie yra atsakingi už vaiką, turi jo pasitikėjimą ar santykinę valdžią jam ir galimybę jį kontroliuoti, faktinę ar potencialią fizinę žalą vaikui keliantys veiksmai sąveikaujant (arba nesąveikaujant) su juo“ (Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007, p. 12). Kitaip tariant, fizinio smurto esmė – tai naudojama fizinė jėga prieš vaiką, taip pažeidžiant jo teisę augti ir vystytis. Fizinės prievartos pasekmės yra aiškiai identifikuojamos. V. Sruoga ir B. Jakubkaitė (202, p. 8) pateikia dvejopas fizinės prievartos pasekmes:

- fizinė prievarta yra pavojinga, nes vaikas yra silpnesnis už suaugusįjį, todėl fizinėmis bausmėmis baudžiami vaikai neretai yra sužalojami: odos, kaulų traumos, lūžiai, galvos smegenų sukrėtimai;
- fizinės bausmės sukelia menkavertiškumo, bejėgiškumo, nesaugumo jausmus, padidėjusį baimingumą, sutrikdo psichofizinį vaiko vystymąsi.

Emocinis smurtas prieš vaikus. Tai judėjimo laisvę apribojantys veiksmai, menkinimo, žeminimo, šmeižto, padarymo atpirkimo ožiu, grasinimo, gąsdinimo, atskyrimo, kvailinimo ar kitokie ne fizinio kontakto priešiški elgsenos modeliai, keliantys ar sudarantys sąlygas sukelti žalą vaiko fizinei, emocinei, psichinei, dvasinei, moralei ar socialinei sveikatai ar vystymuisi“ (Karmaza ir kiti, 2007, 12). Ši smurto rūšis yra susijusi su psichologiniu vaiko sveikatos sutrikdymu bei netiesiogine įtaka vaiko fizinei sveikatai. Šiuos veiksmus sąmoningai

atlieka asmuo, turintis tiesioginę valdžią vaiko atžvilgiu. Dažniausiai tokį smurtą panaudoja artimiausios vaiko aplinkos žmonės, kurie neretai būna įgyję vaiko pasitikėjimą. Ši smurto rūšis nėra tokia pastebima kaip fizinis smurtas, nes jo padaryta žala nėra matoma. „Dažniausiai įvardijamos emocinio smurto pasėkmės – „įtampa, nepasitikėjimas savimi (savo žiniomis, jausmais, gebėjimais), vengimas bendrauti, nesaugumo, bejėgiškumo, pasimetimo, vienišumo, apleistumo jausmai, priklausomybė nuo kitų nuomonės, požiūrio ir reikalavimų, uždarumas, negebėjimas rasti ir prašyti pagalbos, nuolatinės pastangos įtikti, neryžtingumas, liūdesys, nuolatinė prislėgta nuotaika, taip pat save ir/ar kitus žalojantis elgesys (Sruoga, Jakubkaitė, 2002, p. 8).

Seksualinis smurtas prieš vaikus. Tai priklausomų raidos požiūriu vaikų ir paauglių įtraukimas į seksualinę veiklą, kuriai jie nėra pakankamai subrendę, kurią ne visai suvokia, į kurią nesugeba tinkamai reaguoti, kuri pažeidžia socialinius tabu ir kuria tvirkintojas siekia patenkinti savo seksualinius poreikius ar gauti su šia sritimi susijusį pelną (Karmaza ir kiti, 2007, p. 12). Kiek išsamesnis ir paprastesnis seksualinio smurto apibrėžimas pateikiamas V. Sruogos ir B. Jakubkaitės (2002, p. 8). Šie autoriai vaikų seksualine prievarta įvardija bet kokį seksualinį suaugusiojo kontaktą su vaiku iki 18 metų, kuriuo suaugusysis siekia seksualinio pasitenkinimo. Seksualinės prievartos pasekmėmis autoriai įvardija: psichofizinis asmenybės vystymosi sutrikdymas, įvairūs elgesio sutrikimai, savigarbos stokojimas, depresija, bendravimo sunkumai.

Patyčios išskiriamos kaip atskira smurto rūšis. Lietuvių mokslinėje literatūroje patyčių apibrėžties problema vyrauja, nes nėra vieno ir tikslaus šios reiškinio apibūdinimo, kuris atspindėtų visą patyčių esmę. Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne (2002) patyčios įvardijamos kaip ko nors darymas kieno apmaudui, piktumui, tyčiojimasis. Metodiniuose leidiniuose patyčios apibūdinamos įvairiomis raiškos priemonėmis, kad skaitytojas, šiuo atveju moksleivis kuo geriau suprastų ir sugebėtų patyčias atskirti nuo paprasto pajuokavimo. „Patyčios – tai įvairūs elgesys, kai vaikai žemina, skaudina vieni kitus. Patyčios – tai:

- kabinėjimasis,
- pravardžiavimas,
- erzinimas,
- stumdymas,
- mušimas,
- pinigų atiminėjimas,
- kuprinės, sąsiuvinų ar kitų daiktų atiminėjimas,
- apkalbinėjimas,

- ignoravimas,
- gąsdinimas,
- pikty, erzinančių trumpųjų žinučių ar elektroninių laiškų siuntinėjimas“ (Povilaitis, Jasiulionė, 2008, p. 9).

Olweus patyčių prevencijos programos apraše patyčios apibrėžiamos kaip agresyvus elgesys arba tyčinis „žalos darymas“, pasikartojantis veiksmas, tarpasmeninis santykis, kuriam būdingas galios arba jėgos demonstravimas².

Pasak Ch. Bakemos, patyčios vyksta tarp įvairaus amžiaus vaikų, įvairiose šalyse, tarp vaikų, paauglių ir suaugusiųjų, tačiau aktyviausiai patyčios pasireiškia 10–14 metų amžiaus vaikų tarpe. Jos neturėtų būti toleruojamos, o mokyklose ši problema turi būti vertinama labai rimtai (2010, p. 81).

Patyčių klasifikacijos problema rodo, kad patyčios reiškiamos pačiomis įvairiausiomis formomis. Tokiu būdu bendraamžiai stengiasi užsitikrinti tvirtas savo pozicijas tam tikroje grupėje, kurioje jis nori būti lyderiu. Tačiau pasekmė yra ne ta, kad jis tapo lyderiu, o ta, kad tampant lyderiu kažkas tapo pralaimėtoju. Tiksliau būtų sakyti, kad tapo auka. Auka tapti galima net to neįtariant, kada moksleiviui gali tik atrodyti, kad jis yra juokais „traukiamas per dantį“. Daugelio autorių teigimu (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006, Valeckienė, Targamadžė 2007), nėra vienodos patyčių formų klasifikacijos, taip pat pažymima, kad patyčioms būdingos įvairios formos nuolat kinta ir sparčiai tobulėja. Pasak V. Targamdžės ir Dž. Valeckienės (2007, p. 164), sparti kaita siejama su informacinių technologijų tobulėjimu. Autorės pirmiausiai išskiria tiesiogines ir netiesiogines patyčias: tiesioginės patyčios – atviromis formomis užgauliojamos, pravardžiuojamos, puolamos aukos; netiesioginės patyčios yra tokios, kuriomis išskiriama socialinė izoliacija, kitaip sakant asmuo yra išstumiamas iš grupės. Savo ruožtu tiesiogines formas dar galima klasifikuoti į:

- *verbales* (žodines) ir rašytines (SMS, elektroniniai laiškai) patyčias (tokiu būdu iš vaiko yra tyčiojama žodžiu ir raštu užgauliojant vaiką replikomis apie jo tautybę, fizinį kūno sudėjimą, negalią, išvaizdą ir pan);
- *fizines* patyčias (tai užgauliojimas veiksmais: pargriovimas, įspyrimas ar spardymas, kumščiojimas, stumdymas, rankos užlaužimas, spjaudymas, daiktų gadinimas ir atiminėjimas, drabužių gadinimas, plaukų pešiojimas, įgnybimas, sprigtas).

² "Olweus Bullying Prevention Program" prieiga per internetą: <<http://www.olweus.org/public/index.page>> [Žiūrėta 2011-04-16].

- *sudėtinės* patyčios, kurios apima ir žodinius, ir fizinius veiksmus. Pvz., reketas, vertimas daryti tai, ko vaikas nenori (Targamadzė, Valeckienė, 2007, p. 164).

„Dažniausiai patyčios apibrėžiamos kaip sąmoningas, nuolat pasikartojantis vieno asmens ar grupės negatyvus veiksmas, atliekamas prieš kitą dažniausiai silpnesnį ir negalintį savęs apginti asmenį siekiant įskaudinti ar sužeisti“ (Targamadzė, Valeckienė, 2007, p. 168). Autorių teigimu, patyčioms dažniausiai būdinga fizinės ar psichologinės jėgos pusiausvyros tarp priekabautojo ir jo aukos nebuvimas, fizinių ar žodinių veiksmų, sukeliančių skausmą, panaudojimas, tyčinis kito asmens skaudinimas bei dažnas pasikartojimas. Svarbiausios patyčių savybės:

- patyčios apima tyčinius veiksmus;
- šis elgesys yra pasikartojantis;
- patyčių situacijoje yra psichologinė ar fizinė jėgos persvara“ (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006, p. 6).

Vaikai patyčias dažnai mato ne tik ugdymo įstaigoje, bet ir kieme, gatvėje ar per televiziją. Populiarijantys kompiuteriniai žaidimai ir televizijos laidos, kuriuose gausu smurtinių scenų, vaikui leidžia suvokti, kad smurtas yra norma. Kaip pažymi L. Rowell (2003, p. 211), kuo daugiau žmogus stebi smurtą, tuo priimtinesnė jam tampa nuostata agresyviai elgesiui.

Apibendrinant visas mintis apie patyčias, galima daryti išvadą, kad patyčios nėra atsitiktinis veiksmas. Joms būdingas pasikartojamumas ir dažniausiai patyčios nukreipiamos prieš silpnesnius asmenis, kurie negali apginti savęs. Patyčios gali būti pačių įvairiausių formų, pradedant erziniu ir baigiant fizinės jėgos panaudojimu. Kaip ir aptartos kitos smurto rūšys, patyčios taip pat turi savo pasėkmių. Pasak V. Targamadzės ir Dž. Valeckienės (2007, p. 170), patyčios sukelia ilgalaikių bei trumpalaikių neigiamų socialinių, fizinių, psichologinių ir emocinių pasėkmių tiek patyčių iniciatoriui, tiek ir jo aukai. Patyčias patyrusios asmenybės jaučiasi nesaugios, nelaimingos, liūdnos, vienišos, nerimastingos ir pan. Tačiau didžiausia grėsmė sukelia psichinei ir fizinei asmenybės savijautai, kai žmogus netenka savivertės, patiria įvairius kūno sužalojimus.

Apibendrinant smurtą ir atskiras jo rūšis, galima teigti, kad jos yra tarpusavyje susijusios, nes sukelia tam tikrų pasekmių, kurios esti panašios, o ir neretai sutampančios. Prievarta tampa ta priežastimi, kuri griaua pasitikėjimo ugdymą bei saugumo jausmo užtikrinimą. V. Sruoga ir B. Jakubkaitė (2002, p. 9) pateikia šešias emocinės, fizinės ir seksualinės prievartos pasėkmių grupes.

1. Elgesio problemos, pasireiškiančios bėgimais iš namų, vagystėmis, piktnaudžiavimu kvaišalais bei pamokų praleidimu.

2. Generalizuotas nerimas, pasireiškiantis pasitikėjimo stoka, išsiblaškimu, menku savo tapatumo suvokimu bei nesėkmėmis moksle.
3. Depresija, pasireiškianti apatija, socialine izoliacija (atsiribojimu), svorio kritimu, nuovargiu bei žemu savęs vertinimu.
4. Sutrikęs prisitaikymas, kuriam būdingas kraštutinis ir amžiui nebūdingas piktnaudžiavimas alkoholiu, blogas elgesys mokykloje, jausmų nesuvokimas, valgymo sutrikimai.
5. Bejėgiškumas, kurį atspindi mintys apie savižudybę ar žmogžudystę, nuolatiniai konfliktai su artimaisiais, sunkumų/problemų neigimas.
6. Toksinių ir psichoaktyvių medžiagų vartojimas.

Pasak K. Rigby (1999, p. 9), vaikams, iš kurių mokykloje buvo tyčiojamasi, sunku sutelkti dėmesį toje aplinkoje, jie nuolat jaučia grėsmę iš aplinkinių, todėl norint tam užkirsti kelią, būtina į mokyklose vykstančias patyčias reaguoti greičiau ir atsakingiau.

1.2. Vaiko teisės į apsaugą reglamentuojančių dokumentų analizė

XXI amžius pasauliui reikšmingas dėl keleto faktų: vyksta sparti globalizacija ir atkreipiamas didesnis dėmesys žmogaus teisėms. Šiandien vis daugiau incidentų kyla dėl pažeistų žmogaus teisių, o vaikų smurto problemas vis labiau skatina spręsti JT Vaiko teisių konvencija, kuri Lietuvoje buvo ratifikuota 1995 metų gegužės mėnesį (2000, p. 3). Tai didelis žingsnis kovai su vaikų apsauga, nes vaikai yra tas socialinis vienetas, kuris negali pats savęs apginti.

„Tai, kad prievartos prieš vaikus problema rūpinasi vis daugiau įvairių sričių specialistų, galima paaiškinti dviem susijusiais dalykais. Pirmasis – tai besiplečiantis vaikų teisių judėjimas, antrasis – didėjantis susirūpinimas vaikų fizine bei psichine sveikata ir žinių apie šiuos dalykus daugėjimas“ (Sruoga, Jakubkaitė, 2002, p. 7). Visa tai sąlygoja vieną ir labai svarbų faktą – vaikai turi būti saugomi ir ginami nuo smurto ir prievartos, skriaudos, nes tai yra jų teisė, kuri yra deklaruota svarbiausiais kiekvienos šalies, ratifikavusios JT Vaiko teisių konvenciją, dokumentuose.

Kaip minėta, susirūpinimas vaiko gerove kilo dėl to, kad 1989 m. buvo priimta Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, „įpareigojusi įstatymu ir visomis įmanomis priemonėmis siekti vaiko visaverčio vystymosi, nediskriminavimo, dalyvavimo sprendžiant jam aktualius klausimus, ginti jo interesus“ (Jonynienė, 2009, p. 51).

Analizuojant chronologinę tarptautinę teisinę bazę, galima išskirti tokius teisės aktus, kuriuose atsižvelgiama į vaiką: *Konvencija dėl valdžios institucijų įgaliojimų ir taikytinos teisės nepilnamečių apsaugos srityje* (1961); *Europos Konvencija dėl nesantuokinių vaikų*

teisinio statuso (1975); *Europos Konvencija dėl sprendimų, susijusių su vaikų globa, pripažinimo ir vykdymo bei vaikų globos atnaujinimo* (1980); *Konvencija dėl tarptautinio vaikų grobimo civiliniu aspektu* (1980); *JT Vaiko teisių konvencija* (1989); *Konvencija dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje* (1993); *Konvencija dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo, ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityje* (1996); *Europos Tarybos Reglamentas (EB) dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo* (2003).

JT Vaiko Teisių Konvencija – tai pirmasis dokumentas, kuriame pirmą kartą buvo įvardintos ir įtvirtintos tik vaikus liečiančios teisės, kurios vaikams suteikia pilnateisę dalyvavimo galimybę. Šia teise suaugusieji buvo įpareigoti išklausti ir gerbti vaiko nuomonę priimant jam svarbius sprendimus. Visa tai lemia, kad kurdami tinkamą vaiko vystymuisi aplinką, suaugusieji turi tai daryti paisydami vaiko interesų.

Lietuvoje galiojantys nacionaliniai teisiniai dokumentai: *Išmokyti vaikams įstatymas* (1994); *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas* (1996); *Specialiojo ugdymo įstatymas* (1998); *Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas* (2002); *Švietimo įstatymas* (2003); *Socialinių paslaugų įstatymas* (2006); *Vaikų išlaikymo fondo įstatymas* (2006); *Socialinės paramos mokiniams įstatymas* (2006). Pagrindinis nacionalinis dokumentas – Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas – skirtas vaikų teisių užtikrinimui buvo priimtas 1996 m. „Šio įstatymo paskirtis – gerinti vaikų teisinę apsaugą šalyje, nustatant suderintus su Lietuvos Respublikos Konstitucija ir tarptautinės teisės normomis bei principais vaiko teisių ir laisvių gynimo pagrindus. Šiame įstatyme, remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucija, Jungtinių Tautų Organizacijos 1959 metų Vaiko teisių deklaracija, 1989 metų Vaiko teisių konvencija, kitomis tarptautinės teisės normomis bei principais, atsižvelgiant į specifinę vaiko padėtį šeimoje ir visuomenėje, nacionalinės teisės tradicijas, nustatomos pagrindinės vaiko teisės, laisvės bei pareigos, šių teisių ir laisvių apsaugos bei gynimo svarbiausiosios garantijos“ (*LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas*, 1996).

Šiame įstatyme yra patvirtintos tokios vaiko teisės:

- vaiko teisė gyventi ir augti;
- vaiko teisė būti sveikam;
- vaiko teisė į individualybę ir jos išsaugojimą;
- vaiko teisė į asmeninį gyvenimą,
- asmens neliečiamybę ir laisvę;
- vaiko teisė į gyvenimo sąlygas;
- vaiko turtingas teisės;

- vaiko teisė į gyvenamąjį būstą;
- vaiko socialinės teisės;
- vaiko teisė į valstybės paramą ir išlaikymą;
- vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį;
- vaikų, priklausančių Lietuvos Respublikos tautinėms bendrijoms (mažumoms), teisės;
- vaiko pabėgėlio teisės;
- vaiko teisė dalyvauti vaikų apsaugos programose (LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996).

Šiame darbe tiriant *saugios mokyklos* kūrimo principus svarbios kelios vaiko teisės: *vaiko teisė gyventi ir augti; vaiko teisė būti sveikam; vaiko teisė į individualybę ir jos išsaugojimą; vaiko teisė į asmeninį gyvenimą; asmens neliečiamybė ir laisvė.*

Išskirtos teisės užtikrina vaiko visapusišką fizinę ir psichologinę raidą, kuri, be abejo, priklauso nuo saugios mokyklinės aplinkos. Mokykloje kuriama saugi aplinka, vykdomos prevencinės programos – tai tinkamos vaiko socializacijai aplinkos užtikrinimas.

Lietuvoje paskelbtame nacionalinės politikos kryptių tyrime „Kova su vaikų skurdu ir vaikų socialinės aprėpties skatinimas“ (2007), pateikiami vaiko gerovės principai ir sritys. Pateikiami keturi principai, kuriais turėtų būti paremta vaiko gerovės koncepcija.

1. Nediskriminacijos principas. Šis principas reiškia, kad reikia atsižvelgti į vaikų, esančių socialinėje atskirtyje (vaikai su negalia, vaikai institucijose ar pabėgėlių vaikai) gyvenamąją aplinką ir gerovę, nepaisant vaiko amžiaus, lyties, religinių ir etinių įsitikinimų, ekonominių aplinkybių.
2. Principas, skatinantis priimant bet kokius sprendimus susijusius su vaiku ir jo gerove, atsižvelgti į tai kas yra geriausia vaikui. Svarbiausiu atliekamų veiksmų prioritetu išlieka vaiko, kaip piliečio statusas.
3. JTVTK įtvirtintas holistinis požiūris į vaiką, pagal kurį turi būti skiriamas vienodas dėmesys pilietinėms, socialinėms, ekonominėms ir kultūrinėms teisėms. Kitaip tariant, visos vaiko teisės turi būti pripažįstamos vienodai ir siejamos viena su kita.
4. Vaikas turi būti išklausytas ir išgirstas. Šiuo principu pripažįstama pagarba vaiko nuomonei, sprendžiant su juo susijusius klausimus (cit. Poviliūnas, 2007, p. 24).

Šių principų svarba valstybiniu požiūriu yra pati svarbiausia, nes valstybės, ratifikavusios JTVTK turi gerbti ir garantuoti konvencijoje numatytas teises kiekvienam vaikui. Valstybė kurdama ir įgyvendindama bet kokias sistemas turi vadovautis principu – svarbiausia vaiko interesai.

Bradshaw J. išskiria aštuonias atskiras vaiko gerovės sritis: *materialinės padėties; būsto; sveikatos; subjektyviai suvokiamos gerovės; švietimo; vaikų santykių; pilietinio dalyvavimo; rizikos ir saugos* (2006, p. 3).

Analizuojant visas aštuonias pateiktas vaiko gerovės sritis galima pritaikyti ir ugdymo institucijai. Mokykloje turi būti užtikrintos visos šios sritys tam, kad vaikas jaustųsi saugus ir nebūtų pažeidžiamos jo teisės. Šis procesas turi apimti visus tris mokyklos lygmenis: institucinį, grupinį ir individualųjį.

Pagrindinis institucinio lygmens uždavinys – apibrėžti saugios socialinės aplinkos kriterijus, kuriais vadovaujantis vertinamas mokyklos bendruomenės narių elgesys (Braslauskienė, Jonutytė, 2005, p. 56). Šiame lygmenyje yra aiškiai nusakoma sistema, kuri reguliuoja mokyklos bendruomenės tarpusavio santykius ir kuria bei kontroliuoja mokykloje vykdomas prevencines programas. Šia veikla dažniausiai užsiima mokyklos administracijos nariai bei mokykloje veikianti prevencinio darbo grupė.

Grupės (klasės) lygmenyje, mokytojai bendraudami su savo mokiniais gali geriau juos pažinti ir suvokti jų esamą padėtį. „Jie padeda mokiniams suvokti jų pačių teises. Jomis vadovaudamiesi vaikai kitaip mato gyvenimą“ (Letukienė, Deveikis, 1995, p. 60). Autorių teigimu toks bendravimas padeda mokiniams siekti tiesos bei numatyti tos tiesos siekimo kelius, kurie būtų apgalvoti ir paremti pagarba kitų vaikų, žmonių teisėms. Ankstesniame skyriuje aptartuose prevencinės programuose lygmenyse, klasės vadovas įvardijamas kaip klasės (grupės) branduolys, kuris kuria palankų klasės klimatą, stiprina tarpusavio santykius. Tačiau grupės, šiuo atveju klasės vadovas dar atlieka ir kitą funkciją – jis perduoda žinias apie vaikų teises ir moko vaikus jomis naudotis gerbiant save ir kitus mokinius.

Individualusis lygmuo, pasak R. Braslauskienės ir I. Jonutytės (2005, p. 56) yra arčiausiai asmenybės, nes jis apima individualias specialistų (psichologo, socialinio pedagogo) konsultacijas su nukentėjusiu vaiku. Šiame lygmenyje vykstantis darbas svarbus psichologiniu aspektu, nes nukentėjusiojo vaiko emocinė pusiausvyra yra sutrikdyta.

Apibendrinant šį skyrių, galima teigti, kad svarbiausia mokykloje yra užtikrinti saugumą visai mokyklos bendruomenei. JT VTK įtvirtintos vaiko teisės yra veiklos, nukreiptos į saugios mokyklos politikos formavimą, gairės. Vadovaujantis ugdymo įstaigoms keliamais reikalavimais ir Vaiko teisių konvencija galima ne tik sukurti jaukią ir demokratiškumą grįstą mokyklos politiką, bet ir užtikrinti, kad vaikai mokykloje jaustųsi saugūs, t. y. nebūtų pažeidžiama nė viena jų teisė.

1.3. Smurto ir patyčių prevencija, kaip saugios mokyklos formavimo būtinybė

Smurto apraiškos nuolat dažnėja, taip sukeldamos nesaugumo jausmą ne tik tarp suaugusiųjų, bet ir tarp labiausiai pažeidžiamiausių visuomenės narių – vaikų. Pasak VO „Gelbėkit vaikus“ generalinės sekretorės L. Trakinskienės (2005, p. 5) smurtas turėtų sulaukti ryžtingo atkirčio, nes jis kelia pavojus svarbiausioms mūsų vertybėms. Generalinė sekretorė taip pat pabrėžia, kad kasdieninis smurtas yra įvairialypė problema, kurią sukelia psichologinės, socialinės, kultūrinės ir ekonominės priežastys ir padariniai, todėl jai spręsti būtini bendri ir koordinuoti daugelio partnerių veiksmai. Prevencijos prieš smurtą formavimo politika turi pasiekti kiekvienos visuomenės grupės bendrus tikslus tam, kad kova prieš smurtą taptų visų reikalu, o ne atskirų socialinių grupių reikalu. Smurto ir patyčių proveržiai negali būti paliekami nuošaly, nesistengiant kovoti su jais. Tačiau daugelis kovą su smurtu įsivaizduoja kaip tam tikrų nuobaudų taikymą: „Tradicinis požiūris į smurto įveikimą – tai įvairūs bandymai smurtą įveikti kitokiomis prievartos formomis (Pūras, 2007, p. 5). Pasak autoriaus, šis požiūris veikia kaip paradoksas – jis ne mažina smurtą, bet atvirkščiai – didina visuomenės agresyvumą.

Prevencijos apibrėžimai literatūroje yra įvairūs. Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne pateikiamas toks prevencijos apibūdinimas – kelio užkirtimas, užbėgimas už akių (2002). Tai reiškia, kad prevencijos būdu yra ieškoma ne tik problemos sprendimo būdų, bet ir ieškoma priežasčių, kurios sąlygoja smurto pasireiškimą. Enciklopediniame edukologijos žodyne pateikiamas toks prevencijos apibrėžimas: „visuma įvairių auklėjimo metodų, kuriais siekiama užbėgti už akių įvykiams, prieštaraujantiems moralės ir teisės normoms“ (Jovaiša, 2007, p. 230). Minėti du apibrėžimai yra labai panašūs, tik L. Jovaiša išskiria, kad prevencija yra auklėjimo metodai. Tačiau šiame tyrime svarbiausias yra E. Karmazos, N. Grigutytės ir E. G. Karmazės pateiktas smurto prevencijos apibrėžimas: smurto prevencija tai ne tik siekimas, kad sumažėtų nepageidaujamo elgesio ir smurto. Tai siekimas, kad mokyklos bendruomenės nariai žinotų, kur kreiptis pagalbos, ko tikėtis iš mokyklos personalo, kitų tarnybų (2007, p. 94).

„Nacionalinėje smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 m. programoje“ pateikiamas toks prevencijos apibrėžimas: prevencija – veikla, skirta nusikalstamo elgesio rizikai mažinti, imantis visuomenės švietimo, informavimo priemonių, neleidžiančių atsirasti smurtui prieš vaikus (2008). Apibrėžime galima išskirti ir akcentuoti esminį dalyką, kuris yra pats reikšmingiausias visoje programoje – prevencija yra nuolatinė veikla, nes ji turi būti ne trumpalaikė, mažinanti pasekmes priemonė, o nuolatinė veikla, kuria būtų užkertamas kelias smurto apraiškų atsiradimui. Šios programos tikslas – ugdyti visuomenės nepakantumą smurtui prieš vaikus, kompleksiskai šalinti smurto prieš vaikus priežastis, sukurti pagalbos vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, ir jų šeimos nariams pagalbos ir prevencijos priemonių sistemą, mažinti smurto prieš vaikus paplitimą. Tačiau remiantis 2008 m. Švietimo ir mokslo ministerijos inicijuoto „*Smurto mokyklose paplitimo, formų, priežasčių, prevencijos ir pagalbos*

priemonių tyrimo“ duomenimis, Lietuvos mokyklose kasdien pasitaiko fizinio, emocinio ir seksualinio smurto atvejų, tai rodo, kad smurtas tai bendra visuomenės problema, tačiau vyrauja tokia tendencija, kad smurtas tarp vaikų (ar suaugusiųjų yra normalus reiškinys). Jis gali būti normalus reiškinys, kol nesukelia tam tikrų pasekmių, kuomet pradedama žaloti vaiko (žmogaus) asmenybė arba kol atsiranda pavojus asmens gyvybei. Tada problema vėl paaštrinama ir imamasi įvairiausių priemonių pasekmėms pašalinti, tačiau svarbiausia ne pašalinti pasekmes, o rasti priemones, kurios galėtų užkirsti priežasčių, sukeliančių smurtą atsiradimą.

E. Karmaza ir kt. (2007, p. 94) pateikia tokius pagrindinius prevencijos principus:

- kiekvienas yra atsakingas už smurto grėsmės mažinimą ir saugumo užtikrinimą;
- kiekvienas turi mokėti atpažinti smurto požymius ir žinoti, kaip neleisti smurtui kilti;
- kiekvienas turi mokėti tinkamai reaguoti kritinėje situacijoje.

Šie principai dar kartą įrodo, kad prevencija – tai tokia veikla, kuri turi skatinti atsakomybę už savo sukeltus veiksmus, mokinanti atpažinti smurto požymius bei mokinanti tinkamai reaguoti į kylančias pavojingas situacijas.

Minėti autoriai (ten pat, p. 95) išskiria tris smurto prevencijos lygius:

- pirminė prevencija – paslaugos, skirtos visai populiacijai siekiant išvengti bet kokių prievartos atvejų;
- antrinė prevencija – paslaugos, skirtos didelės rizikos grupei, siekiant išvengti tolesnio smurto plitimo;
- tretinė prevencija – paslaugos, skirtos žinomiems smurtautojams arba aukoms, siekiant išvengti naujų incidentų (ten pat, 2007, p. 95).

Analizuojant kiekvieno lygio paskirtį galima teigti, kad kiekvienas prevencijos lygis yra skirtas tam tikrai grupei, kuri yra dar nepatyrusi smurto, kuri yra patyrusi ir siekiama išvengti tolesnio smurto plitimo ir grupei, kurią sudaro smurtautojai bei aukos, kuomet norima užkirsti kelią bet kokiems pasikartojantiems smurto proveržiams. Mokykloje yra taikoma tik pirminė ir antrinė prevencija, o tretinė – ne pedagogo aplinkos kompetencija, nes jos tikslas – stabdyti problemos progresiją taikant įvairias specifines gydymo ir reabilitacijos priemones. Kitaip sakant ši prevencija vyksta už mokyklos ribų.

„Siekiant vaikų agresyvumo prevencijos būtina pirmiausia visos ugdymo institucijos bendruomenės veikla, orientuota į saugios vaikui ugdymo(si) aplinkos sukūrimą. Saugios aplinkos valdymo strategija turi būti nukreipta ne tik į saugumo užtikrinimą pamokų metu, ji turi apimti visą ugdytinių buvimo institucijoje ir už jos ribų laikotarpį“ (Braslauskienė, Jonutytė, 2005, p. 56).

Pasaulyje egzistuoja daug prevencinių programų, kurių efektyvumas yra nevienodas. Dauguma autorių (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006, Braslauskienė, Jonutytė, 2005) išskiria tris vykdomų prevencinių programų lygius:

- mokyklos (institucinis) lygmuo,
- klasės lygmuo (grupės),
- individualus lygmuo.

Kaip jau buvo minėta, vaikų agresyvumo prevencija turi vykti keliais lygiai. R. Braslauskienė ir I. Jonutytė (2005, p. 56) išsamiai pristato kiekvieno lygmens veiklos prioritetus.

Mokyklos lygmuo yra pats svarbiausias kuriant ir vykdamas prevencines programas.

Išskiriamos tokios mokyklinio (institucinio) lygmens veiklos grandys:

- 1) saugios, neagresyvos socialinės aplinkos sukūrimas;
- 2) neigiamų reiškinių išaiškinimo ir informavimo apie juos mechanizmo sukūrimas;
- 3) agresyvaus elgesio raiškos vertinimo ugdymo institucijoje organizavimas;
- 4) įvairios veiklos pasiūla ugdymo institucijoje pertraukų metu;
- 5) laisvalaikio kambarių įrengimas ugdymo institucijoje;
- 6) efektyvios tėvų informavimo apie neigiamus reiškinius sistemos sukūrimas;
- 7) prevencinės grupės, kuri domėtusi vaikų agresijos pasireiškimu mokykloje ir siūlytų efektyvias priemones, sukūrimas;
- 8) bendrų tėvų ir mokytojų grupių, sprendžiant agresyvaus elgesio problemas ugdymo institucijoje, įkūrimas;
- 9) tėvų tarpusavio pagalbos grupių įkūrimas.

Aptariant mokyklinio (institucinio) lygmens veiklos svarbą patyčių prevencijos programų vykdymo kontekste, galima išskirti esminį bruožą – mokykla (institucija) turi būti visos prevencinės programos ašis, apie kurią turi sukurti visas mokyklos bendruomenės darbas. Kitaip sakant, mokyklos (institucinio) lygmens darbas – analizuoti esamą situaciją, kurti prevencines programas įtraukiant į jas kuo didesnę mokyklos bendruomenės dalį, kuri veiktų iš vien. Taip pat labai svarbu numatyti agresyvaus elgesio pasireiškimų vertinimo mechanizmus, suburti tam tikras grupes, kurios aiškintų atitinkamose situacijose bei sistemingai informuos ne tik mokyklos bendruomenę, bet ir socialinius partnerius (policiją, psichologinės pagalbos tarnybas, vietos bendruomenes ir pan.). Mokyklinio (institucinio) lygmens vienas iš prioritetų turi būti – įvairios veiklos pasiūla pertraukų metu bei po pamokų, nes vaikų užimtumas gali būti svertas teigiamų rezultatų prevencinėse programose siekimui. Tačiau svarbiausias mokyklinio (institucinio) lygmens uždavinys – įtraukti kuo daugiau mokyklos bendruomenės narių (mokytojų, mokinių, tėvų, mokyklos aptarnaujančio personalo) į vykdomas prevencines programas.

Klasės (grupės) lygmuo apima:

- 1) grupės taisyklių nustatymą ir jų kontrolės mechanizmo sukūrimą;
- 2) bendradarbiavimo atmosferos grupėje sukūrimą;
- 3) teigiamo skatinimo sistemos grupėje sukūrimą ir sistemingą jos įgyvendinimą;
- 4) reguliarių grupės narių susitikimų organizavimą, kur būtų aptariamose grupėje kylančios problemos, atskirų narių elgesys, peržiūrimos taisyklės ir kt.;
- 5) vaikų, pedagogų ir tėvų grupėje santykių stiprinimą;
- 6) aptardami su grupe neigiamus reiškinius, vykstančius grupėje, pirmiausiai pedagogai turėtų pažymėti tiek grupės, tiek pavienio vaiko teigiamus bruožus ir pozityvų elgesį;
- 7) socialinių gebėjimų ugdymo pratybų organizavimą.

Klasės (grupės) lygmuo apima jau kur kas siauresnes veiklos kryptis. Dažniausiai grupė suprantama kaip klasės kolektyvas su vadovu. Pasak I. Gailienės (1999, p. 34), mokytojas yra visuomet klasės vadovas, kurio tikslai pasiekti gerų rezultatų ir rūpintis gerais tarpasmeniniais santykiais. Čia turi vykti darbas, paremtas abipusiu supratimu bei sutarimu, nes tik diskutuodami mokiniai gali rasti visiems priimtinius konfliktinių situacijų sprendimo būdus. Svarbiausias ir pats pirmas darbas, kurį turi padaryti grupė su savo vadovu, – tai tam tikrų taisyklių sukūrimas. „Drauge kuriamos taisyklės (t. y. apribojimai, reikalavimai, draudimai, lūkesčiai) lemia jų laikymosi sąlygas, modeliuojamas pageidaujamas elgesys“ (Vosylienė, 2009, p. 81). Svarbu pabrėžti, kad tas taisyklės turi nustatyti ne vadovai ar mokyklos administracija, bet inicijuoti mokiniai. Kitas ne mažiau reikšmingas darbas – tai mokinių tarpusavio santykių gerinimas. Tiek klasės vadovas, tiek klasės draugai turi palaikyti draugiškus tarpusavio santykius ir žinoti, kaip padėti draugui, patiriančiam patyčias. Klasės vadovo autoritetas taip pat turi didelės reikšmės klasės psichologiniam klimatui. Jei mokiniai, stebėdami savo vadovą, perima tam tikras ypatybes, vadinasi klasės vadovas yra autoritetingas žmogus ir jis gali pakreipti tarpusavio santykius teigiama linkme. Pasak G. Gedvilienės ir V. Zuzevičiūtės (2007, 157), ugdytojas tikrai gali padėti ugdytiniui įveikti nepasitikėjimą savimi sukūręs auditorijoje atmosferą, kurioje mokiniai jausis saugūs, vertingi, atviri naujam patyrimui. Apibendrinant galima pasakyti, kad vadovo darbas – pats atsakingiausias, jis suburia kolektyvą vieningam darbui ir kuria palankų klimatą auditorijoje.

Individualiame lygmenyje didžiausias dėmesys skiriamas individualiai veiklai su agresoriumi ar jo auka, su vienu ir kitu vaikų tėvais, su tarpininku tam tikrų situacijų sprendimui paruošimu. Individualaus lygmens esminis veiklos principas – individualus bendravimas ir bendradarbiavimas su agresiją patyrusiais vaikais bei agresoriais. Labai svarbus tarpusavio pasitikėjimo ryšys tarp pagalbą teikiančio asmens ir agresoriaus ar jo aukos. Išskiriamos:

- 1) individualios konsultacijos tiek su agresyviai besielgiančiu vaiku, tiek su agresoriaus auka;
- 2) individualios specialistų (psichologo, socialinio pedagogo) konsultacijos tėvams, kurių vaikai agresyviai elgiasi arba prieš kurių vaikus vykdoma agresija;
- 3) pedagogo skatinimas praktikuoti netradicinius ugdymo metodus, dirbant individualiai su agresyviu vaiku;
- 4) tarpininkų parengimas operatyviai spręsti konfliktus ugdymo institucijoje.

Pasak G. Girdvainio ir R. Pocevičienės (2009, p. 133), visos mokyklos bendruomenės aktyvus bendradarbiavimas, egzistuojančios problemos pripažinimas, griežtas įgyvendinamų prevencinių programų taisyklių laikymasis, ypatingas dėmesys prevencinių programų tikslų formulavimui, problemos sprendimo priemonių parinkimui, moksleivių socialinių įgūdžių ugdymui, atidus vykdomos prevencijos koordinavimas bei jos vykdymas ankstyvajame mokykliniame amžiuje, prevencijos formų įvairovė, suaugusiųjų kompetencijos tobulinimas, bendradarbiavimas su kitomis organizacijomis – pagrindiniai patyčių prevencijos organizavimo ugdymo įstaigoje principai.

„Smurto prevencijos esmė – ne kovoti su smurtu mokykloje, o kurti saugią mokyklą, kurioje būtų saugu visai bendruomenei“ (Karmaza ir kiti, 2007, p. 96). Autoriai pabrėžia, kad esminė prevencinio darbo mokykloje paskirtis yra vaikų gebėjimo bendradarbiauti ir konstruktyviai spręsti konfliktus ugdymas ir puoselėjimas. Reikia paminėti dar ir tai, kad prevencinis darbas nėra trumpalaikis ir jo rezultatai nepasimato po vieno ar dviejų suorganizuotų prevencine tema renginių. Tai nuolatinis darbas, kuris turi vykti lygiai taip pat, kaip vykdomos ugdymo programos.

1.4. Saugios mokyklos kūrimo ypatybės

Mokykla vaikui – tai antrieji jo namai, kuriuose vyksta jaunos asmenybės socializacijos procesas, tinkamo elgesio bei bendravimo tiek su savo amžiaus, tiek su vyresniaisiais įgūdžių formavimas. „Per metus dauguma mokinių mokykloje praleidžia 25–35 proc. savo laiko. Nenuostabu, jog tikimasi globėjiškos, saugančios mokyklos aplinkos, užtikrintų vaiko teisių į saugią ir laimingą vaikystę“ (O‘Moore, Mintonas, 2005, p. 110). Tačiau visame pasaulyje mokyklose vykstantys smurtiniai reiškiniai rodo, kad mokykla jau nėra ta vieta, kurioje mokinys jaučiasi saugus ir laimingas. B. Strukčinskienė (2002, p. 9) teigia, kad ši grėsminga situacija kelia nerimą visuomenei, dėl jos reiškia susirūpinimą šalies vadovybė, imdamasi spręsti susikaupusias problemas valstybės ir vietinės valdžios struktūriniu lygmeniu. Galima teigti, kad egzistuojanti problema jau yra apibrėžta ir numatytos jos sprendimo galimybės, tačiau praktinė patirtis rodo ką kitą – tai problema, kurios sprendimas nėra trumpalaikis ir konkretus. Norint

užtikrinti ugdymo įstaigų mokinių saugumą ir palankias mokymui(si) sąlygas, reikia dirbti ne vieną savaitę ir ne vienam pedagogui.

Mokyklos saugumą trikdė smurto ir patyčių apraiškos, kurios mokyklos bendruomenėje disharmonizuoja palankų mokymuisi ir gebėjimų plėtojimui klimatą. „Labiausiai pastebima smurto pasekmė – tai saugumo jausmo sumažėjimas. Mokyklos jau nebegalima vertinti kaip ramybės ir saugumo salos. Saugumo jausmą iš mokyklų išstumia atėjęs smurtas“ (Karmaza, Grigutyte, Karmazė, 2007, p. 18). Minėtieji autoriai, kalbėdami apie saugią mokyklą, pabrėžia, kad visų pirma reikalingos tam tikros nuostatos, kurios atsispindėtų mokyklos vizijoje ir misijoje. Kova su smurtu išreikšta tiesiogiai – tai mažai rezultatyvi kova, o aiškus tikslo užsibrėžimas, kuriame siekiama kurti tokią mokyklos aplinką, kurioje kiekvienas mokyklos bendruomenės narys jaustųsi saugus ir gerbiamas, duoda reikšmingų rezultatų ir galimybių, kiek kitaip kovoti su smurto apraiškomis mokykloje. E. Karmaza, N. Grigutyte ir E. G. Karmazė pateikia saugios mokyklos koncepciją (2007, p. 20), kurioje išskiria keturis pagrindinius saugios mokyklos kriterijus:

1. Rūpestinga mokyklos bendruomenė, kurioje visi nariai jaučiasi saugūs, remiami, palaikomi, priklausantys bendruomenei.
2. Mokykloje vaikai yra mokomi tinkamo elgesio įgūdžių.
3. Mokykloje sistemingai skatinamas pozityvus elgesys.
4. Mokymosi struktūra yra pritaikyta vaiko gebėjimams.

Pasak šių autorių, geri rezultatai priklauso ne vien nuo gerai suformuluoto tikslo ir parengtos strategijos, didžioji dalis pastangų reikalauja mokyklos bendruomenės bendradarbiavimo, t. y. veikti turi visi – ir mokytojai, ir mokiniai, ir aptarnaujantis personalas, ir tėvai, ir socialiniai partneriai. Visi minėti subjektai yra svarbūs, nes „ką vaikai patiria ir kaip jaučiasi mokykloje ir už jos ribų, kokių žinių ir įgūdžių įgyja, kokias emocijas išgyvena – visa tai lemia tolesnę jų gyvenimo kokybę“ (Malinauskienė, Gumuliauskienė, 2010, p. 198). Mokyklinio amžiaus vaikų fizinė ir psichologinė raida yra sudėtinga ir svarbi, nes šiame amžiaus tarpsnyje vyksta svarbūs vaiko fizinės psichologinės raidos procesai, kurie yra reikšmingi asmenybės formavimosi procese ir prisitaikyme prie nuolatinių globalizacijos sukeltų permąnų.

Saugumas mokykloje reiškia, kad vaikai yra ne tik apsaugoti, bet ir:

- jaučiasi saugiai;
- gali kalbėtis su mokytojais;
- turi galimybes išsiugdyti pasitikėjimą savimi (O'Moore, Mintonas, 2005, p. 115).

„Mokyklos, klasės aplinka turėtų būti tokia aplinka, kurioje vaikai jaučiasi saugiai ir jaukiai. Jie tiki vienas kitu, gerbia kito nuomonę, jautrūs nesėkmei ir skausmui“ (Letukienė, Deveikis, 1995, p. 60). Kaip matyti iš pateikiamų saugios aplinkos mokslinės literatūros

apibrėžimų, visi jie akcentuoja svarbiausią dalyką – saugumą, jaukumą ir tarpasmeninius santykius.

„Kai socialinė aplinka mokyklose kelia grėsmę, kai patiriamas nuolatinis emocinis, ar net seksualinis smurtas, moksleiviai bei mokytojai mokykloje jaučiasi nesaugūs, tai apsunkena bei trikdo mokymosi procesą, mažina jo efektyvumą“ (Grigutytė ir kt., 2008, p. 5). Mokinių mokymosi kokybė bei pedagogų darbo kokybė didžia dalimi priklauso nuo tarpusavio santykių, psichologinio mokyklos klimato, socialinės aplinkos, bei bendradarbiavimo su įvairiomis visuomenės grupėmis. „Šiandien, kai dažnai net suaugęs žmogus visuomenėje dėl įvairiausių socialinių problemų jaučiasi nesaugiai, mokytojus ir tėvus sieja bendras tikslas – saugus, gerai mokykloje besijaučiantis vaikas“ (Karžinauskienė, 2010, p. 185). Autorė akcentuoja, kad vaikas mokykloje turi jaustis saugus ir nepatiriantis įvairių socialinių sunkumų, todėl tam turi būti skiriamas didelis dėmesys tiek mokytojų, tiek tėvų. Bendradarbiavimas tarp šių dviejų grupių yra ne tik pageidautinas, bet ir būtinas, nes mokytojas žino apie vaiko problemas mokykloje, o tėvai namuose, todėl jie bendraudami tarpusavyje gali padėti vaikui tapti gerai besijaučiančiu saugios mokyklos nariu.

Analizuojant saugios mokyklos kūrimo procesą reikia išanalizuoti keletą dalykų, kurie svarbūs įgyvendinant kiekvieną proceso etapą: mokyklos aplinkos ir jos klimato įtaka šios bendruomenės nariams, humanistinės pedagogikos principus ir jų sąsajas su saugumo jausmo užtikrinimu mokykloje. Mokyklos aplinka ir jos klimatas yra vienas svarbiausių saugios mokyklos kūrimo aspektų todėl, kad mokyklos aplinka tiesiogiai įtakoja mokinių fizinę ir psichologinę savijautą bei mokymo(si) motyvaciją, kuri yra reikšminga vaiko teisės į mokslą ir asmens neliečiamybės bei laisvės įgyvendinimui. Saugumo jausmo mokykloje užtikrinimas yra siejamas su humanistinio ugdymo principais, nes ši pedagogikos teorija labiausiai akcentuoja asmenybės poreikius, tarp kurių saugumo poreikis yra vienas iš pagrindinių, be kurio asmenybė negali pasiekti aukščiausio tikslo – realizuoti save.

Mokyklinė aplinka ir jos klimatas. Mokykla buvo traktuojama kaip vieta, kurioje skleidžiama gėrio ir išminties galia, ugdoma žmonių tautinė savimonė. Vaikai, praleisdami didžiąją dienos dalį mokykloje, joje turi jaustis ne tik gerai, saugiai, bet ir jaukiai. Todėl privalu skirti didelį dėmesį mokyklos aplinkai. „Mokykla – prasmingas, talpus lietuviškas žodis, reiškiantis vietą, kur mokytojas mokiniams teikia žinias, o mokiniai jas perima. Šioje erdvėje lavinamos mokinių protinės galios, jie mokosi gyvenimo išminties, rengiasi būti piliečiais, gebančiais išgyventi ir sugyventi žmonių bendruomenėje“ (Zulumskytė, 2004, p. 98).

„Mokyklos bendruomenė – dinamiška, santykinai savivaldi, priklausanti nuo greitai besikeičiančių principų grupė, kurios dinamiškumą sąlygoja jos narių tarpusavio santykiai“ (Kvieskienė, 2005, p. 117). Šiame autorės teiginyje yra itin pabrėžiami trys aspektai,

kurie apibūdina mokyklos bendruomenės statusą – tai dinamiškumas, principai bei tarpusavio santykiai. Minėtieji aspektai yra socialinės aplinkos veiksniai įtakojantys jaunos asmenybės formavimąsi. Taip yra todėl, kad dažniausiai mokykla, o dar tiksliau, klasės klimatas, – tai ta vieta, kur atsiskleidžia mokinio gabumai, formuojamos vertybinės nuostatos, elgesio taisyklės. Kaip teigia S. Cowley (2008, p. 172), mokyklos aplinka „gali paskatinti mokinius elgtis gerai arba sudaryti sąlygas mokiniams manyti, kad netinkamas elgesys yra priimtinas“. Pasak autoriaus, *mokyklos aplinkos* sąvoka yra gana plati, nes į ją įeina visos su mokymu(si) susijusios sritys – mokyklos pastatai, moralinis mokyklos veidas, personalo pastovumas, mokyklos valdymas, vidaus taisyklės, pagalbos teikimo sistema ir kt.

Analizuojant mokyklinės aplinkos sampratą, galima išskirti dvi pagrindines kategorijas, kurios sudaro bendrą mokyklinės aplinkos sąvoką – tai išorinė ir vidinė mokyklos aplinka. Edukologai (Poderienė, 2003, Cowley, 2008) mokyklinę aplinką skirsto į vidinę ir išorinę. G. Poderienė (2003, p. 117) teigia, „kad mokyklos vidaus aplinka labiausiai priklauso nuo visų jos dalyvių tarpusavio sąveikos, bendravimo, bendradarbiavimo, esamų santykių“. Ši aplinka gali kisti, nes ji yra priklausoma nuo įvairių veiksnių, pvz.: vadovų, pedagogų profesionalumo bei patirties, mokinių mokymosi motyvacijos ir socialinės atsakomybės. Autorė išorinę aplinką skirsto į *tiesioginio* ir *netiesioginio* poveikio komponentus, veikiančius už mokyklos ribų:

- 1) tiesioginio poveikio elementai yra asmenys arba grupės, svarbūs siekiant pagrindinių mokyklos tikslų, todėl jie yra vyriausybės ar savivaldybės tarnybose, vartotojų rinkoje, tiekimo organizacijose, profesinėje sąjungoje;
- 2) netiesioginio poveikio elementai, darantys įtaką mokyklos psichosocialiniam klimatui: socialiniai, ekonominiai, politiniai, technologiniai veiksniai (ten pat, p. 116).

A. Zulumskytė (2004, p. 96) pateikia tokią mokyklinės aplinkos sampratą: sociokultūrinė mokyklinė aplinka, mokyklinė *inter* aplinka, mokyklinė *ekstern* aplinka. Sociokultūrinė mokyklinė aplinka – „tai ugdymo institucijos erdvė, kurioje vyksta nuolatinis, įvairiapusis vaiko ugdymo ir saviugdų procesas“. Pasak autorės (ten pat, p. 96), sociokultūrinė mokyklinė aplinka ir yra tas bendrasis mokyklinės aplinkos apibūdinimas. Apibendrinant pateiktus *inter* ir *ekstern* mokyklinės aplinkos apibrėžimus, galima teigti, kad mokyklinė *inter* aplinka – tai ugdymo proceso dalyvių tarpusavio santykių išraiškos visuma, kuri pasireiškia ugdymo institucijose. Kitaip sakant, tai vidinis mokyklos klimatas, mokyklos bendruomenės tarpusavio santykiai. Tuo tarpu mokyklinė *ekstern* aplinka – tai daiktinė mokyklos aplinka, kurioje vyksta ugdymo(si) procesas. Į šią aplinką patenka pastatai, interjeras ir eksterjeras, mokinio darbinė aplinka ir pan.

Kalbant apie mokyklinę aplinką galima daryti išvadą, kad šioje aplinkoje esti daug įvairiausių dėmenų, kurie įtakoja mokinio fizinę ir dvasinę savijautą. Gerai mokymui(si) pritaikytose patalpose ir palankioje psichologinėje atmosferoje mokiniai gali pasiekti pačių geriausių ugdymo(si) rezultatų. A. Zulumskytė (2004, p. 98), pateikdama svarbiausius mokyklinės aplinkos raiškos aspektus, įvardija juos kaip ergonominį, estetinį, psichosocialinį ir ekonominį:

- *Ergonominis aspektas* apibrėžia fizinius aplinkos ypatumus, kuriems pasak autorės yra skiriamas per mažas dėmesys. Norint pasiekti optimaliausių mokymo(si) rezultatų reikia sukurti ir tokią aplinką, kuri būtų jauki ir maloni mokiniams, kuri būtų traukos objektu, o ne atstumtų.
- *Estetinis mokyklinės aplinkos formavimas* yra reikšmingas meninių gebėjimų vystymui bei estetinio jausmo formavimui. Taip pat svarbus natūralios aplinkos pajautimas, mokėjimas ja rūpintis ir išsaugoti. Estetinė aplinka mokiniams turi būti spalvinga, skatinanti teigiamas emocijas, supažindinanti su meniškumo svarba.
- *Psichosocialinis aspektas*, dar kitaip vadinamas bendravimo, suprantamas kaip turintis skatinanti vidinę mokymo(si) motyvaciją. „Buvimas mokykloje sukelia naujų išgyvenimų – sėkmės troškimą bei laukimą ir baimę dėl nesėkmės, norą būti geru mokiniu, pelnyti pagyrimą, pagarbą ir pan.“ (ten pat, p. 99).
- *Ekonominis aspektas* svarbus dėl ekonominio suvokimo ugdymo, kurio esmė – suteikti žinių kaip nuo ekonominių rodiklių kitimo priklauso ekonominė padėtis, kokios yra konkurencijos ypatybės bei koks yra rinkos pasiūlos ir paklausos santykis (ten pat, p. 100).

Mokykla – tai tam tikra organizacija, kurios savitumą pabrėžia veiklos kryptis. Tačiau mokyklai, kaip ir bet kuriai kitai organizacijai galioja tos pačios taisyklės kaip ir kitose organizacijose. „Organizacijos klimatas – tai individo veiklos aplinka. Tad svarbu įvertinti individo savijautą, kad aplinka būtų tinkama jo ir organizacijos veiklai <...>“ (Targamadžė, 1999, p. 93). Autorė, kalbėdama apie organizacijos klimata, svarbiausiu bruožu laiko individo savijautą, nes tik gerai jausdamasis toje aplinkoje, individas gali pasiekti gerų rezultatų.

Humanistinės pedagogikos įtaka saugumo užtikrinimui mokykloje. Šios pedagogikos ištakos siejamos su humanistinės psichologijos koncepcija. Ši psichologinė kryptis nagrinėja asmenybę kaip holistinį fenomeną jo saviraidos procese (Bitinas, 2000, p. 167). Ji svarbi tuo, kad teorija byloja apie asmenybės unikalumą, vientisumą bei nepakartojamumą. Humanistinės psichologijos atstovas A. Maslow yra sukūręs žymiąją poreikių hierarchijos piramidę. Poreikių eiliškumo tvarka nuo piramidės apačios: fiziologiniai, saugumo, priklausymo ir meilės, pagarbos, savęs įtvirtinimo, saviraiškos. Tai yra patys pagrindiniai poreikiai, tarp

kurių, anot J. Lapės ir G. Naviko (2003, p. 191), yra griežtas tarpusavio priklausomybės ryšys. Tačiau būtina pastebėti dar vieną šios poreikių hierarchijos bruožą – aukštesnėje pakopoje esantys poreikiai yra patenkinami tik tuo atveju, kai būna patenkinti žemiau esantys poreikiai, pvz., saugumo poreikis bus patenkinamas tik tuo atveju, kuomet žmogus patenkins savo fiziologinius poreikius – numalšins alkį, troškulį bei užtikrins tinkamą kūno temperatūrą.

Humanistinė pedagogikos teorija būtent remiasi šia A. Maslow pasiūlyta poreikių hierarchija. Esminis šios teorijos principas – tai bendravimas, paremtas atvirumu ir nuoširdumu, ugdytojo empatiniai sugebėjimai įsijausti į ugdytinio būseną ir perprasti jo išgyvenimus. Pasak B. Bitino (2000, p. 169), „partnerystė, demokratinis stilius ir žmogiškųjų santykių normos yra svarbiausi pedagoginės veiklos ypatumai“. Remiantis tokiu ugdymo principu, mokykloje turėtų vyrauti optimistinė atmosfera, tolerancija, siekis palaikyti teigiamus ryšius su mokyklos bendruomene ir tėvais, socialinės atsakomybės pripažinimas.

„Pritaikant A. Maslow sampratą mokykloms, galima padaryti tokią išvadą: kol mokykloje nėra sukurta saugi atmosfera, mokiniui nėra labai svarbu siekti šiltų tarpasmeninių santykių, kurti juos, formuoti aukštus akademinis tikslus, siekti būti asmenybe, kuria galėtų didžiuotis jis pats ar aplinkiniai žmonės“ (Karmaza, Grigutyte, Karmazė, 2007, p. 19).

Pirmoji poreikių grandis – fiziologiniai poreikiai yra dažniausiai patenkinami šeimoje, t. y. vaikas gauna maisto, gyvenamąją patalpą. Antroji poreikių grandis – tai saugumas. „Poreikis jausti saugumą, pastovumą, galimybę išvengti pavojaus“ (Lapė, Navikas, 2003, p. 191). Nemaža dalimi prie šio poreikio patenkinimo prisideda mokykla, tačiau šiandieninė situacija rodo, kad mokykloje kaip tik nėra užtikrinamas vaikų saugumo poreikis. Todėl analizuojant saugios mokyklos aplinkos kūrimo aplinkybes, būtina paminėti tai, kad kiekvienas vaikas yra asmenybė, kuri siekia savo tikslų (pagal Maslow poreikių hierarchiją – realizuoti save, įgyvendinti savo unikalias galimybes), o tam, kad juos pasiektų, reikia visų pirma užtikrinti elementariausių poreikių patenkinimą – turėti maisto ir pastogę, jaustis saugiam, būti mylimam ir priklausomam tam tikrai bendruomenei ar grupei, gerbti save ir kitus siekiant laimėjimų ir pripažinimo. Tiriant saugios aplinkos užtikrinimo galimybes – sustojama vos pradėjus judėti aukštyn poreikių hierarchijos piramidėje. Saugumas – tai tik antroji grandis, tačiau sukelti nemažai problemų ne tik tėvams, mokyklai, bet ir visai visuomenei. Siekiant įgyvendinti šį poreikį yra kuriamos ir vykdomos prevencinės programos, kurių veiksmingumą lemia tos aplinkos, kurioje vykdoma programa, tarpusavio santykiai ir bendradarbiavimas.

Kaip teigiama R. Povilaičio ir J. Valiukevičiūtės metodiniame leidinyje (2006), efektyviausiomis visame pasaulyje pasaulyje laikomos tos prevencinės programos, kurios pripažintos nacionalinėmis. Tokiomis Lietuvoje yra ikimokyklinėse įstaigose įgyvendinama tarptautinė ankstyvosios smurto prevencijos programa „**Zipio draugai**“, pradinių klasių mokinių

socialiniams įgūdžiams ugdyti ir jų agresyviai elgesiui mažinti vykdoma smurto prevencijos programa „**Antras žingsnis**“. Nuo 2008 m. Lietuvoje vykdoma „**Olweus**“ patyčių ir smurto prevencijos programa, į kurią privalu įsitraukti visam mokyklos personalui.

Programos „**Zipio draugai**“ tikslas – siekiant geresnės emocinės vaikų savijautos, padėti jiems įgyti socialinių bei emocinių sunkumų įveikimo gebėjimų. Tikima, kad dar vaikystėje įgyję šių gebėjimų, vaikai lengviau susidoros su kebliomis ir kritinėmis situacijomis ne tik ankstyvajame amžiuje, bet ir paauglystėje bei suaugę. Programa skirta 5–7 metų vaikams. Lietuvoje ji vykdoma vaikų ugdymo įstaigų priešmokyklinėse grupėse ir pirmosiose klasėse.

„Zipio draugų“ programa, įvertinus jos ypač pozityvų poveikį vaikams, 2008 metais įtraukta į Nacionalinę smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 metų programą bei sulaukė finansinės valstybės paramos. Lietuvos Respublikos vyriausybė savo nutarimu rekomenduoja programą plėtoti ikimokyklinio ugdymo įstaigose.

2009–2010 mokslo metais programa „Zipio draugai“ vykdoma visose Lietuvos apskrityse, 47 rajonuose. Į programą įsijungė 9 363 vaikai. Programoje dalyvauja ne tik didžiųjų miestų, bet ir mažųjų Lietuvos miestelių bei kaimo vaikai, kalbantys lietuvių, rusų ir lenkų kalbomis. Jiems „Zipio draugų“ valandėles veda 559 pedagogai³.

Prevencinė ir intervencinė programa pradinukams „**Antras žingsnis**“, kurio esmė – mažinti vaikų agresyvų elgesį, padėti vaikams pasiekti sėkmę moksle bei gyvenime, remiasi trimis pagrindiniais socialiniais gebėjimais: empatija, arba atjauta; impulsų kontrole bei problemų sprendimu; pykčio valdymu. Šių socialinių bei emocinių įgūdžių vaikai mokomi modeliuojant gyvenimiškas situacijas, kartojant išmokus įgūdžius bei gaunant teigiamus mokytojo pastiprinimus. „Antrojo žingsnio“ programa moko vaikus, kaip susitvarkyti su savo jausmais, atsispirti impulsyviai elgesiui, išspręsti konfliktus ir suprasti savo elgesio pasekmės. Vaikai, kurie dalyvavo „Antrojo žingsnio“ programoje, pradėjo daugiau pasitikėti savimi bei pagerino mokymosi rezultatus.

Programa „Antrasis žingsnis“ Lietuvos mokyklose pradėta įgyvendinti 2004 m., 2008–2009 m. įtraukta į Nacionalinę smurto prieš vaikus prevencijos programą ir paremta Švietimo ir mokslo ministerijos. Per 2006–2007 metus apmokyta 90 mokytojų. 2008-aisiais mokymuose dalyvavo 289 mokytojai iš visų Lietuvos miestų ir miestelių. Per 2009 m. su programos medžiaga išmoko dirbti 392 mokytojai iš visos Lietuvos⁴.

„**Olweus**“ programos tikslas – mažinti patyčias mokykloje, mokant personalą pastebėti, atpažinti ir tinkamai reaguoti į patyčias. Programos siekiamybė – kurti mokykloje

³ Parengta pagal: Švietimo plėtotės centras. Programa „Zipio draugai“. Prieiga per internetą: <<http://www.pedagogika.lt/index.php?-1490910164>> [Žiūrėta 2011-04-12].

⁴ Parengta pagal: prevenicinė ir intervencinė programa pradinukams „Antras žingsnis“. Prieiga per internetą: <<http://lt.pvc.lt/page.php?id=56>> [Žiūrėta 2011-04-12].

tokią aplinką, kurioje suaugę imtusi atsakomybės už tai, kad vaikai mokykloje nebūtų skriaudžiami ir jaustųsi saugūs. Tai yra tam tikras iššūkis mokykloje dirbantiems suaugusiems: jie turi tapti tinkamo elgesio modeliais ir būti autoritetais, užuot buvę autoritariškais. Šiurkštumo, prievartos, smurto, pagal „Olweus“ modelį, mokykloje neturėtų būti. JAV veikiantis Smurto tyrimų ir prevencijos centras paskelbė „Olweus“ programą viena iš 12 efektyviausių smurto prevencijos programų pasaulyje.

2008 m. vasario 15 d. Švietimo ir mokslo ministerija pasirašė bendradarbiavimo sutartį su bendrove Olweus International AS, kuri vykdo „Olweus“ programos instruktorių mokymus. „Olweus“ programą nuo 2008 metų bendrojo lavinimo mokyklose diegia ir įgyvendina Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. Ši programa yra įtraukta į Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 m. programos įgyvendinimo priemones. 2008–2009 m. programoje dalyvavo 29 mokyklos; jose dirbo 32 instruktoriai. 2009–2010 m. parengta dar 30 instruktorių; į programą įsitraukė 61 mokykla.

Programa kiekvienoje mokykloje diegiama 18 mėnesių. Pasibaigus „Olweus“ programos įgyvendinimo mokykloje laikotarpiui, mokykloms siūloma tęsti pradėtus darbus. Kai kurios mokyklos, kurioms pavyks sėkmingai tęsti programą laikantis „Olweus“ standarto, įgis teisę vadintis licencijuotomis Olweus mokyklomis⁵.

⁵ Parengta pagal: Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. Olweus programa. Prieiga per internetą: <<http://www.sppc.lt/index.php?-677736625>> [Žiūrėta 2011-04-12].

2 skyrius. PATYČIŲ IR SMURTO PREVENCIJOS, KAIP VAIKUI SAUGIOS MOKYKLOS KŪRIMO PRIELAIDOS, BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE, EMPIRINIS PAGRINDIMAS

2.1 Tyrimo organizavimas ir metodika

Siekiant išsiaiškinti patyčių ir smurto bendrojo lavinimo mokyklose situaciją bei prevencinės veiklos ypatybes, buvo atlikta *anketinė apklausa*, kurioje dalyvavo 142 miesto ir kaimo mokyklų socialiniai pedagogai, parinkti taikant „*sniego gniūžtės*“ metodą ir savanoriškumo principą. Socialinių pedagogų anketinės apklausos klausimynas buvo sudarytas remiantis teoriniam temos pagrindimui naudotais literatūros šaltiniais. Anketinės apklausos rezultatų apdorojimui ir apibendrinimui naudotas procentinis duomenų įvertinimas (Kardelis, 2002), kurį iliustruojame lentelėmis ir paveikslais.

Siekiant išsiaiškinti, kaip patys vaikai supranta, kas yra „saugi mokykla“, taikytas *nebaigtų sakinių metodas* – tyrime sutikusiems dalyvauti 55 8–10 klasių mokiniams pateikta užduotis raštu pabaigti sakinį „*Saugi mokykla – tai...*“

Išsamesniam problemos atskleidimui, naudojant *interview metodą*, buvo apklaustos dvi socialinės pedagogės: viena dirbanti miesto, kita – kaimo mokykloje. Struktūrizuoto interview klausimai parengti pagal E. Karmazos, N. Grigutytės ir E. G. Karmazės (2007) pateiktus saugios mokyklos kriterijus. Informantėms užduoti atviro tipo klausimai, kurių pateikimo eilę ir formulavimą lėmė iš anksto numatytos klausimų grupės bei siekis atskleisti specialisčių nuomones, vertinimus, reakcijas, samprotavimus apie patyčių situaciją ir jos prevencines galimybes bendrojo lavinimo mokyklose.

2.2 Saugios mokyklos bruožų tyrimo rezultatai

Saugumo mokykloje užtikrinimas – svarbiausias mokyklos bendruomenės uždavinys. Kaip buvo minėta anksčiau (p. 19), šis darbas yra nuoseklus ir ilgalaikis, visos bendruomenės pastangomis kuriamas ir kontroliuojamas. Kiekvienas bendruomenės narys saugią mokyklą įsivaizduoja savaip. Šiame tyrime buvo apklausti 55 8–10 klasių mokiniai, nes šio amžiaus vaikų tarpe dažniausiai pasireiškia įvairios su smurtu ir patyčiomis susijusios situacijos. Tai patvirtina 2008 m. Švietimo ir mokslo ministerijos inicijuotas „*Smurto mokykloje paplitimo, formų, priežasčių, prevencijos ir pagalbos priemonių tyrimas*“. Šio tyrimo duomenimis, kasdien mokyklose vyksta emocinio smurto atvejų ir kas dešimtas moksleivis teigia, kad kasdien nutinka fizinio smurto atvejų.

Visi mokinių atsakymai buvo suskirstyti į keturias kategorijas, kurios, informantų nuomone apibūdina saugią mokyklą (1 lentelė).

1 lentelė

Saugi mokykla mokinių požiūriu

Kategorija	Atsakiusiųjų skaičius	Autentiški atsakymų pavyzdžiai
Patyčių ir smurto nebūvimas	20	<i>Be smurto, patyčių; Kai visi vienodi; Kai mokykloje nėra smurto, vaikai nepatiria patyčių; Mokykla be smurto; Be patyčių ir smurto; Kai mokykloje nėra smurto, patyčių; Mokykla be patyčių; Kada mokykloje nėra smurto; Nėra smurto ir patyčių; Kai mokykloje nėra smurto; Mokykla, kurioje nėra smurto, patyčių, užgauliojimų; Kai nėra smurto joje; Mokykla be patyčių, be smurto; Mokykla be smurto, su patikimais žmonėmis; Mokykla, kurioje nėra smurto ir patyčių, kurioje mokiniai jaustųsi gerai ir laisvai, o nesukaustytai; Mokykla, kurioje kiekvienas jaučiasi saugus, nėra smurto; Mokykla be smurto; Mokykla, kurioje mokiniai vienas su kitu elgiasi vienodai ir nesityčiojama, nesmurtaujama; Mokykla be patyčių, be smurto, kur visi su visais sutartų; Mokykla, kurioje nėra narkotikų, smurto, pašaipų. Kai niekas nesimuša, būna ramu.</i>
Saugumas ir laisvė	17	<i>Yra kai saugiai jaučiasi visi mokiniai; Kai joje jautiesi saugiai. Nėra smurto ir koridoriais vaikštau laisvai ir saugiai; Kai mokykloje jautiesi saugus, kai niekas nesimuša; Čia visuomet saugu; Kai jautiesi saugus, kai aplink pilna tikrų ir pažįstamų draugų bei žmonių; Kai joje esu saugus, kai nesmurtaujama, neužgauliojama; Kai mokykloje būna visi saugūs, kai niekas nesimuša, nesityčioja iš mokinių; Kur jautiesi saugiai. Kur nėra chuliganų, patyčių ir jautiesi laukiamas; Kur esame saugūs; Kai atėjus į mokyklą gali dėl nieko nesibaiminti ir jaustis Saugus visomis prasmėmis; Kur saugu; Saugūs mes ir visada jautiesi saugus; Kai visi visus saugo; Kai kiekvienas žmogus, esantis joje jaučiasi saugus visomis prasmėmis; Saugoma teritorija, kurioje saugūs mokiniai; Vieta, kurioje gali laisvai vaikščioti, nebijodamas, kad būsi žeminamas; Kai galiu drąsiai, nebijodama būti mokykloje.</i>
Draugiški santykiai	14	<i>Kai visi yra draugiški ir niekas nesikabinėja; Kai su visais mokiniais mokykloje sueinu gerai ir niekas manęs neužgaulioja ar panašiai; Mokykla, kurioje nėra žmonių, besielgiančių blogai; Visi draugiški ir nėra smurto; Mokykla su draugiška aplinka ir dideliu noru padėti silpnesniems; Kai niekas nesityčioja ir visi draugiški; Kai visi draugiški, mandagūs bendraujant ir norintys mokytis ir kai mokytojai bendrauja su mokiniais; Tai vieta, kurioje visi elgiasi draugiškai; Mokykla su gerais mokytojais ir normaliais mokiniais; Kur visi elgiasi draugiškai; Kai nėra patyčių ir geri mokytojai; Kai mokykloje nėra smurto ir mokytojai prižiūri, kad taip nebūtų; Mokykla, kurioje negriūvančios sienos, nesmurtaujantys mokiniai, geras mokytojų elgesys su mokiniais; Mokykla, kurioje nesilanko pašaliniai (nesaugūs) žmonės, kai nėra smurto tarp vaikų ir mokytojų</i>
Tinkamas elgesys	4	<i>Mokykla, kurioje mažai nusikaltimui linkusių mokinių, kai joje mokosi mokiniai, kurie gali apginti vieni kitus; Mokykla, kurioje mokosi tik geri mokiniai, ne tokie, kurie linkę nusikalsti; Kai niekas nevartoja gatvės žargono bei niekas nenaudoja smurto; Mokykla, kurioje visi laikosi vidaus tvarkos taisyklių.</i>

Atliktos apklausos metu paaiškėjo, kad 20 mokinių saugi mokykla – tai mokykla, kurioje nėra smurto ir patyčių. Tai leidžia daryti išvadą, kad apklaustieji mokiniai suvokia smurto ir patyčių problemą, yra supažindinti su smurto formomis, kurias keli mokiniai įvardino, pvz., *pašaipos, užgauliojimai*.

Saugi atmosfera mokiniams suteikia sąlygas ne tik tobulėti mokslo prasme, bet tai yra svarbus asmenybės psichologinės raidos pamatas. Iš mokinių pateiktų atsakymų matyti, kad saugumą mokykloje jie supranta kaip vieni kitų saugojimą nuo nesaugumą sukeliančių reiškinių, pvz., nėra muštynių, mokiniai jaučiasi laukiami ir nebijo būti tikrais mokyklos bendruomenės nariais. 17 apklaustųjų savo atsakymuose paminėjo saugumo bruožą. Pasak E. Karmazos ir kt. (2007, p. 19), „kol mokykloje nėra sukurta saugi atmosfera, mokiniui nėra labai svarbu siekti šiltų tarpasmeninių santykių, kurti juos, formuoti aukštus akademinis tikslus, siekti būti asmenybe, kuria galėtų didžiuotis jis pats ar aplinkiniai žmonės“. Keli mokiniai savo atsakymuose pateikė saugios mokyklos apibūdinimą, siejamą su teritorijos saugumu, pvz., *vieta kurioje gali laisvai vaikščioti...* Tai leidžia manyti, kad bendrojo lavinimo mokyklų teritorijoje vykstantys nesaugumą sukelianys reiškiniai, priklauso nuo to, kaip yra stebima visa mokyklos teritorija ir atskiros jos vietos. Visa tai parodo, kad norint užtikrinti saugumą mokykloje turi dirbti ne tik prevencinio darbo grupės, mokiniai, bet ir aptarnaujantis personalas, kuris dažniausiai gali pastebėti atokiose mokyklos teritorijos vietose vykstančius smurtinius įvykius.

Iš vaikų atsakymų galima teigti, kad paaugliams svarbu turėti draugų, palaikyti gerus ir draugiškus tarpusavio santykius su savo bendraamžiais. Tai parodo mokinių išsakytos mintys apie saugios mokyklos bruožus, tarp kurių draugiškų santykių palaikymas – vienas svarbiausių uždavinių. Apie draugiškų santykių mokykloje palaikymą tarp pedagogų ir mokinių bei visų kitų mokyklos bendruomenės narių, užsiminė 14 informantų iš bendrojo lavinimo mokyklos. Vaikams, kaip dar vienas svarbus saugios mokyklos bruožas, yra pedagogų ir mokinių tarpusavio santykių išlaikymas. Kaip teigia apklaustieji, geras mokytojų elgesys su ugdytiniais paaugliams yra reikšmingas. I. Gailienės žodžiais (1999, p. 34), mokytojai yra visuomet vadovai klasėse, todėl jų pagrindinis tikslas – siekti gerų rezultatų ir palaikyti gerus tarpasmeninius santykius.

Informantai savo atsakymuose pateikė įdomių faktų, iš kurių galima numanyti, kad mokyklose yra į nusikaltimus linkusių mokinių, kurie galbūt dažniausiai ir sukelia nesaugumo jausmą bendrojo lavinimo mokyklose. Mokiniais nesaugumą ir nemalonų jausmą sukelia ir žargonų vartojimas. Tik vienas informantas iš visų apklaustųjų savo atsakyme, kaip jis supranta, kas yra saugi mokykla, paaiškino, kad pagrindinis saugumos jausmo mokykloje kūrimo principas yra taisyklių laikymasis visiems bendrojo lavinimo mokyklos bendruomenės nariams. Toks

informanto pastebėjimas tiesiogiai gali būti siejamas su E. Karmazos ir kt. (2007, p. 20) pateiktu trečiuoju saugios mokyklos kriterijumi, kuriame akcentuojamas tinkamo elgesio formavimas.

Apibendrinant šios tyrimo dalies duomenis, galima daryti išvadą, kad vaikams saugi mokykla – tai mokykla, kurioje jie jaučiasi saugūs, laukiami ir norintys būti tikrais ugdymo įstaigos bendruomenės nariais. Mokinių pateiktus atsakymus galima palyginti su E. Karmazos ir kt. (2007, p. 19) metodinėse rekomendacijose pateiktais mokinių atsakymais. Minėtas autorius atlikęs mokinių, pedagogų ir tėvų apklausą, gavo tokius atsakymus: saugi mokykla – tai mokykla:

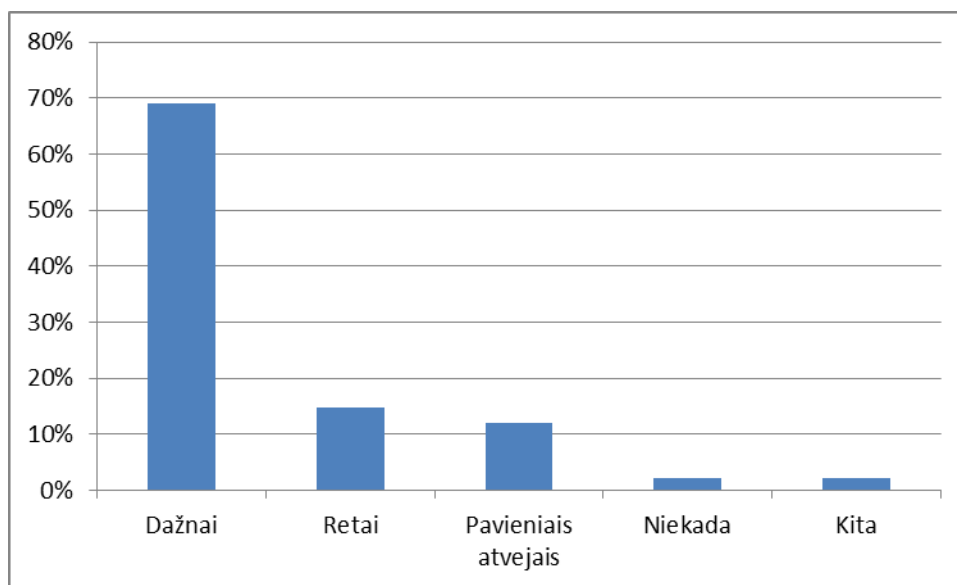
- kurioje turi tikrų draugų,
- kurioje tave priima su visomis tavo gerosiomis ypatybėmis ir trūkumais,
- kurioje prie tavęs niekas nesikabinėja;
- į kurią tau norisi eiti ir kurioje malonu būti;
- kurioje gali pasitikėti mokytojais;
- kurioje yra socialinė pedagogė ir kt.

Palyginus pristatomo tyrimo duomenis su pateiktais metodinėse rekomendacijose, galima daryti prielaidą, kad saugi mokykla vaikams kelia panašias asociacijas, nepriklausomai nuo teritorinio pasiskirstymo bei amžiaus grupės. Iš mokinių atsakymų galima numanyti, kad tie pastebėjimai yra saugios mokyklos kūrimo proceso gairės, nes tobulinant tas sritis, kurias vaikai akcentuoja, kaip saugios mokyklos bruožus, mokyklos saugumas gali būti padidintas bei mokiniams keltų didesnę pasitikėjimo lygį mokyklos bendruomenė. Iš gautų vaikų atsakymų matyti, kad pirmoje vietoje vaikams labai svarbi smurto ir patyčių mažinimo problema. Šiai kategorijai priklauso daugiausiai informantų atsakymų, todėl galima teigti, kad tose mokyklose, iš kurių mokiniai dalyvavo apklausoje, smurto ir patyčių reiškinys yra paplitęs. Kitas svarbus saugios mokyklos bruožas – saugumas ir laisvė. Tokį suvokimą informantai apibūdina kaip nevaržomo judėjimo mokyklos koridoriais laisvę ir mokykloje nesaugių vietų baimę. Draugiškų santykių palaikymas svarbus ne tik bendravime su bendraamžiais, bet ir su mokytojais, aptarnaujančiu personalu. Apklausoje duomenys parodė, kad mokyklose yra mokinių, kurie trikdo mokyklos ramybę bei sukelia konfliktinių situacijų. Tokius asmenis mokiniai įvardino, kaip „linkusius nusikalsti“, todėl, jų manymu, geriausias būdas mokykloje palaikyti saugumą bei gerą mokyklos mikroklimatą – taisyklių kūrimas ir jų laikymasis.

2.3. Socialinių pedagogų apklausos rezultatų analizė

Pirmuoju anketinės apklausos klausimu, informantų buvo prašoma įvardinti, kaip dažnai į socialinius pedagogus kreipiasi nuo smurto ir patyčių nukentėję vaikai (1 pav.). 69%

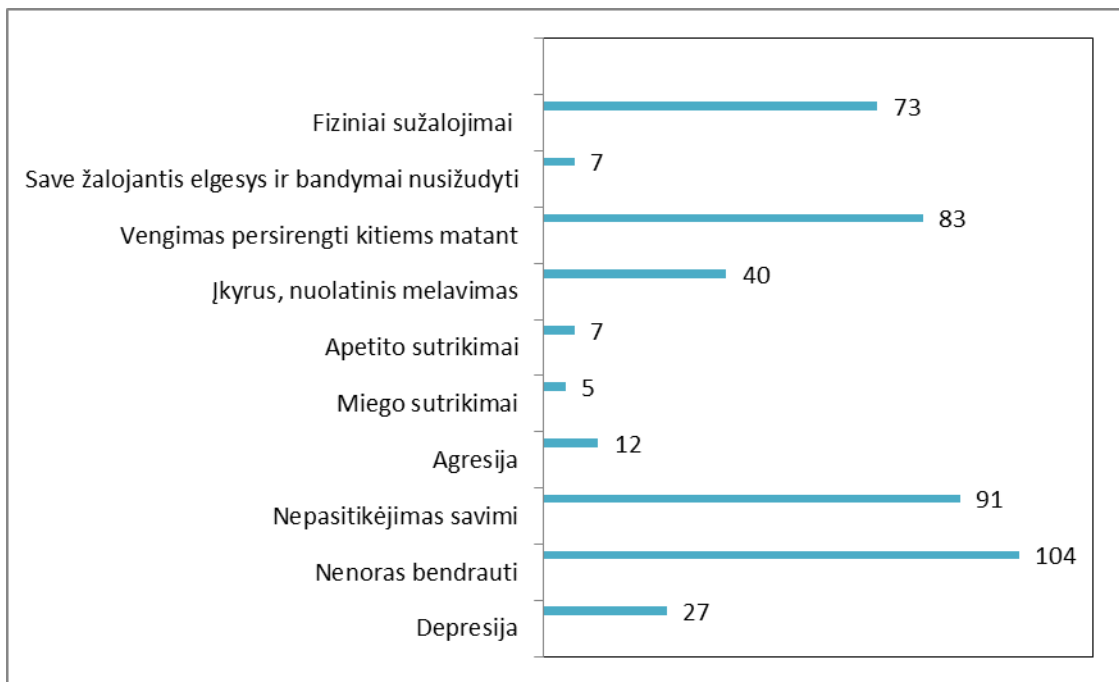
apklaustųjų teigia, kad į juos dažnai kreipiasi nuo smurto ir payčių nukentėję mokiniai. 2,1% tikina, kad į juos niekas nėra kreipęsis dėl nukentėjimo nuo smurto ir patyčių. Toks pat procentas apklaustųjų pažymėjo anketose kitą pasirinkimo variantą „kita“, į tuščią laukelį įrašydami, kad nuo smurto ir patyčių nukentėję mokiniai į juos kreipiasi *labai dažnai*. Apibendrinat, galima teigti, kad tokie duomenys rodo, kad smurto ir patyčių problema yra dažnas mokyklose reiškinys ir, remiantis Ž. Barkauskaitės-Lukšienės (2008, p. 67) žodžiais, prievartos naudojimas tarp mokinių, išlieka viena aktualiausių problemų bendrojo lavinimo mokykloje.



1 pav. Smurto raiška bendrojo lavinimo mokykloje (N=142)

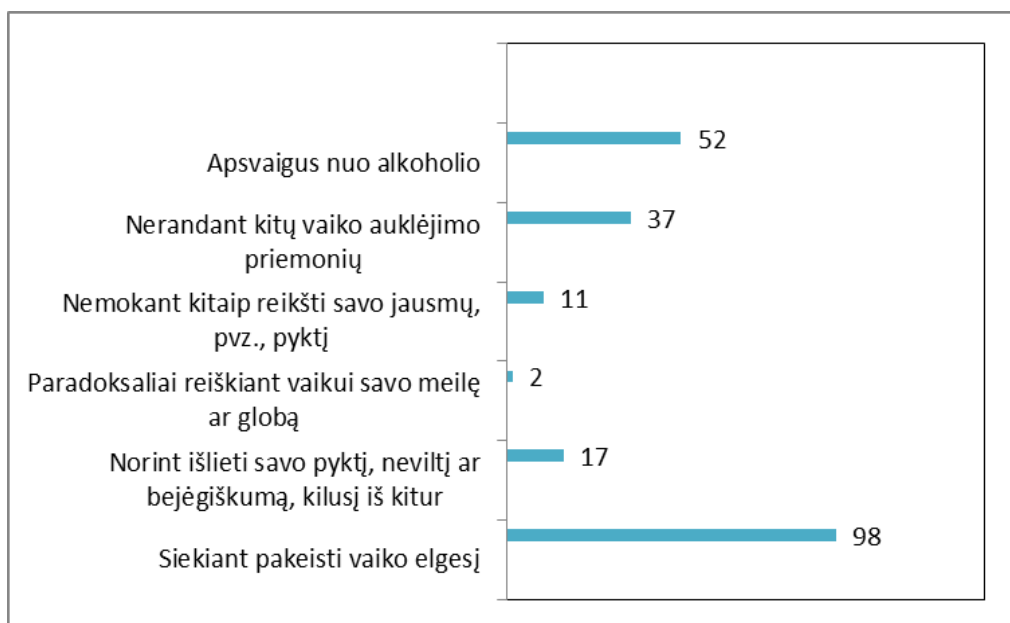
Antruoju klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, kokie požymiai dažniausiai rodo, kad vaikas yra patyręs smurtą ir prievartą. Informantams buvo pateikta 10 pasirinkimų ir galimybė parašyti savo variantą.

Kaip galima spręsti iš 2 paveikslu iliustruojamų tyrimo duomenų, dažniausiai smurtą rodantis požymis yra nenoras bendrauti. Šį pasirinkimą apklaustieji socialiniai pedagogai pažymėjo 104 anketose iš 142. Taip pat kiti dažniausiai minėti požymiai yra *nepasitikėjimas savimi ir kitais* (minėtas 91 anketoje), *vengimas persirengti kitiems matant* (minėtas 83 anketose) ir *fiziniai sužalojimai bei keisti jų paaiškinimai* (minėtas 73 anketose). Rečiausiai pasitaikančiu požymiu buvo įvardintas miego sutrikimas. Šis požymis yra mažiausiai pastebimas bendrojo lavinimo mokykloje, nes jis labiau siejamas su namų aplinka.



2 pav. Požymiai, rodantys, kad vaikas yra patyręs smurtą ar patyčias (N=142)

Siekiant išsiaiškinti prievartos ir smurto prieš vaikus priežastis, informantams buvo pateiktas klausimas, kuriame jiems reikėjo nurodyti, kokios priežastys sąlygoja smurto ir prievartos naudojimą prieš vaikus. Jiems buvo pateiktos šešios priežastys ir galimybė nurodyti kitą priežastį, kuri, jų manymu, gali sukelti smurtą ir prievartą (3 pav.).

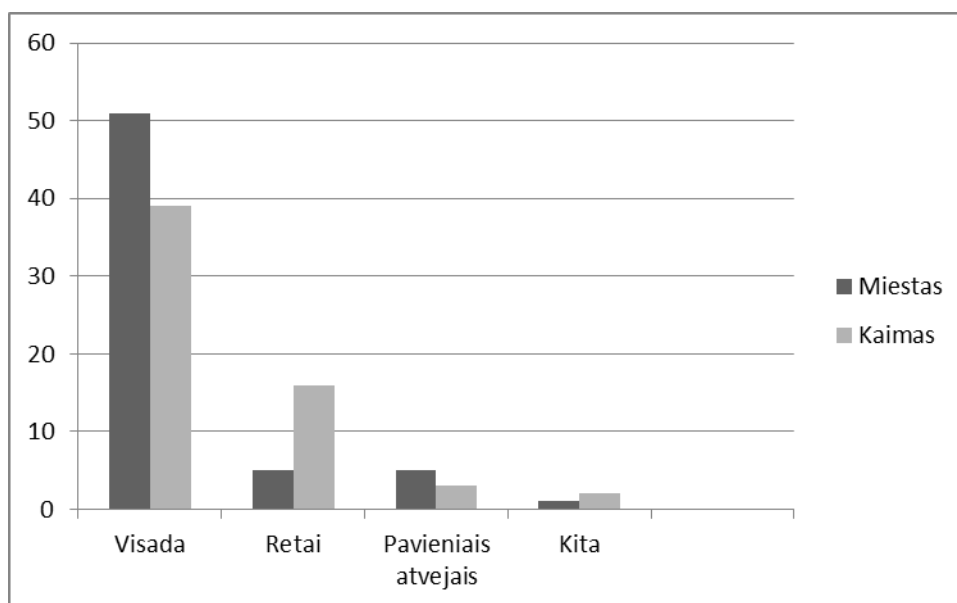


3 pav. Smurto ir prievartos prieš vaikus naudojimo atvejai (N=142)

Didžioji dauguma apklaustųjų (98%) nurodė, kad smurtas ir prievarta prieš vaikus yra naudojama siekiant pakeisti vaiko elgesį. Praktinė patirtis rodo, kad toks elgesys yra tik

žalojantis vaiko fizinę ir dvasinę sveikatą, bet neduodantis teigiamų auklėjimo rezultatų, kurių tikisi smurtautojai. Kita, ne mažiau svarbi aplinkybė, skatinanti smurto ir prievartos prieš vaikus naudojimą, anot informantų – apsvaigimas nuo alkoholio. Šią aplinkybę galima vertinti pagal šeimos socialinę situaciją. Dažniausiai tokių problemų iškyla dirbant su šeimomis, kurios yra įtrauktos į rizikos grupių sąrašus. Kalbant apie paauglius, kurie tyčiojasi iš savo bendraamžių, galima daryti prielaidą, kad paaugliai, kurie būna apsvaigę nuo alkoholio, jaučiasi drąsesni ir stipresni, ir tai demonstruoja smurtaudami prieš savo bendraamžius. Tik dviejose anketose apklaustieji socialiniai pedagogai pažymėjo, kad kaip galima smurto ir prievartos naudojimo priežastimi gali būti paradoksali meilės ar globos vaikui išraiškos forma. Šnekamąja kalba ši situacija gali būti įvardinta tokiu reiškiniu: „muša, vadinasi, myli“. Pernelyg didelė meilė ir globa vaikui, kuri reiškiamą naudojant smurtą, gali sukelti ilgalaikių pasėkmių, kurios, kaip minėta šio darbo teorinėje dalyje (žr. p. 12), tampa svarbiausia priežastimi, griaušančia pasitikėjimo savimi ir kitais ugdymą bei saugumo jausmo užtikrinimą.

Kaip nurodė dauguma kaimo ir miesto tyrimo dalyvių, pastebėję, kad prieš vaiką yra smurtaujama, jie visada imasi iniciatyvos net tada, kai vaikai į juos nesikreipia (4 pav.). Mokyklose mokosi nemažai mokinių, kurie, patirdami smurtą ir prievartą, stengiasi tai ignoruoti ir yra nelinkę apie tai net užsiminti. Socialinio pedagogo iniciatyva tokiu atveju yra labai reikšminga, nes jis, matydamas mokykloje vykstančią situaciją gali tinkamai reaguoti ir užkirsti kelią tolesniam smurto ir prievartos naudojimui prieš vaikus.

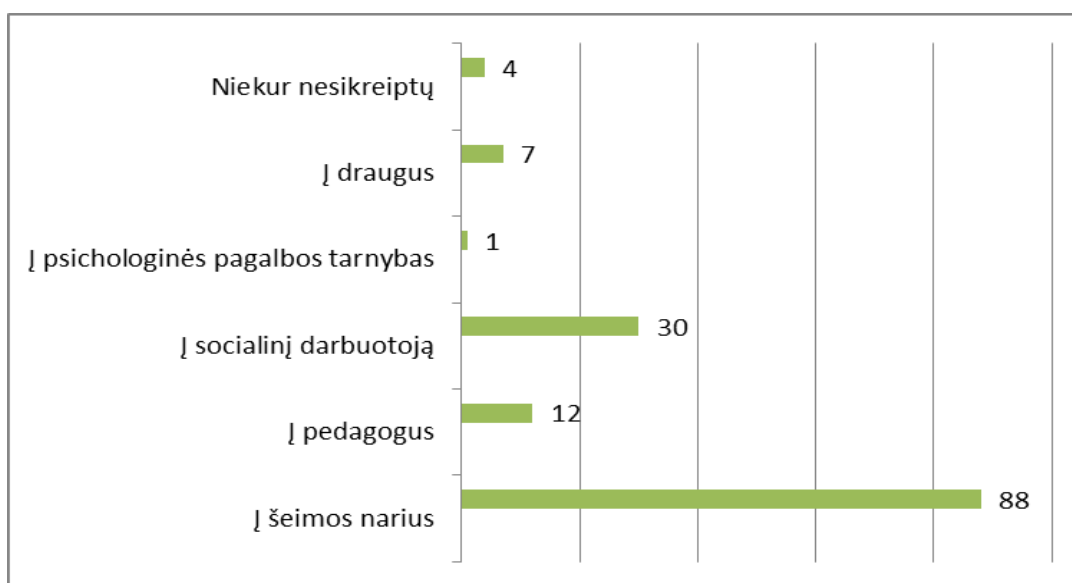


4 pav. Socialinių pedagogų iniciatyva sprendžiant problemas (N=142)

Trys informantai nurodė, kad jie imasi iniciatyvos atsižvelgdami į konkrečią situaciją. Galima daryti prielaidą, kad šie informantai imasi iniciatyvos įvertindami konkrečią

situaciją. Šie apklausos dalyviai pagal teritorinį pasiskirstymą yra iš kaimo gyvenamųjų vietovių, todėl galima teigti, kad jie dirba mažose mokyklų bendruomenėse ir pažįsta kiekvieną bendruomenės narį, todėl gali tinkamai reaguoti ir priimti individualų problemos sprendimo būdą. Toks individualus socialinio pedagogo darbas, kaip minėta šio darbo p. 20, apima prevencinio darbo individualų lygmenį. Šiame lygmenyje labai svarbus pasitikėjimo ryšys tarp pagalbą teikiančio asmens (šiuo atveju – socialinio pedagogo) ir patyrusiojo prievartą. Pasitikėjimo laipsnis labai priklauso nuo mokyklos bendruomenės dydžio ir tarpusavio santykių. Galima daryti išvadą, kad kaimo mokyklų socialiniams pedagogams sulaukti didesnio pasitikėjimo iš vaikų yra lengviau nei miesto mokyklų socialiniams pedagogams.

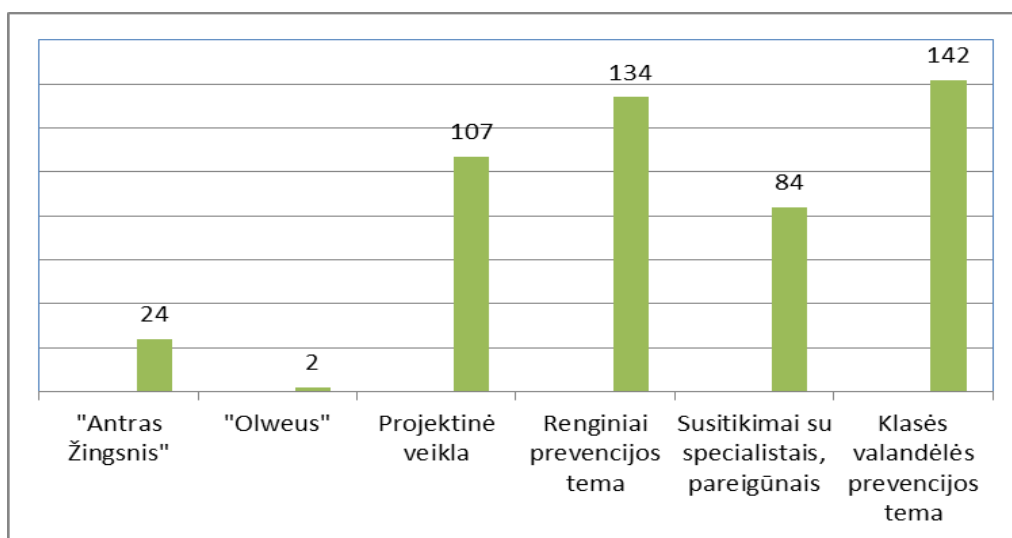
Apibendrinus apklaustųjų nuomonę (5 pav.), galima teigti, jog didžioji dauguma mano, kad vaikas, patyręs prievartą, pirmiausiai kreiptųsi į šeimos narius. Tai yra labai nuspėjamas dalykas, nes vis tik šeima yra artimiausioji vaiko aplinka. Tačiau, anot informantų, mokiniai nedažnai kreipiasi pagalbos į pedagogus (pasirinkimas minėtas 12 kartų) ar socialinius pedagogus (minėtas 30 kartų), nors pasak G. Kvieskienės, socialinis pedagogas – tai vaiko socialinis asistentas, jo gerovės advokatas bei asmuo, kuris yra pasirengęs dirbti socialinėse institucijose ir ugdymo paslaugas teikiančiose įstaigose (2003, p. 51). Tokie duomenys rodo mokinių nepasitikėjimą mokyklos mokytojais ar socialiniais pedagogais, todėl galima daryti prielaidą, kad bendrojo lavinimo mokyklose santykiai tarp mokyklos pedagogų ir ugdytinių nėra itin draugiški ir palankūs tarpusavio santykių vystymui. Draugai, kaip galimas atramos šaltinis skriaudžiamam vaikui, atrodo įtikinamas tik septyniems informantams. Vienas apklausos dalyvis nurodė, kad pirmiausiai nukentėjęs vaikas kreiptųsi į psichologinės pagalbos tarnybą.



5 pav. Asmenys, į kuriuos pirmiausiai kreipiamasi patyrus smurtą ar patyčias (N=142)

Apibendrinant šios tyrimo dalies duomenis, galima daryti išvadą, kad psichologinės pagalbos tarnybos Lietuvoje dar nėra itin populiaros ir nukentėję nuo smurto vaikai pirmiausiai pagalbos kreipiasi į šeimos narius, nes šios aplinkos nariai sudaro pačią pastoviausią bendruomenę, kuriai priklauso vaikas. Išanalizavus gautus duomenis, galima teigti, kad mokyklos pedagogai ir socialiniai darbuotojai dar neturi įgiję tvirto savo mokinių pasitikėjimo.

Kiekvienoje bendrojo lavinimo mokykloje, kurių socialiniai pedagogai dalyvavo anketinėje apklausoje, vykdoma patyčių ir smurto prevencinė veikla, pasak informantų, yra labai įvairi: pradedant klasės valandėlėmis ir baigiant nacionalinėmis prevencinėmis programomis (6 pav). Iš to, kad tik dvi mokyklos dalyvauja „Olweus“ prevencinėje programoje, galima spręsti, kad ši, visą mokyklos bendruomenę į patyčių ir smurto prevenciją įtraukianti programa, dar nepakankamai įsitvirtinusi Lietuvos mokyklose. Kita nacionaline pripažinta prevencinė programa „Antras žingsnis“ yra populiareesnė, nes, kaip jau buvo minėta (p. 27), šios programos paskirtis ugdyti pradinių klasių mokinių socialinius įgūdžius ir mažinti vaikų agresyvių elgesį. Didžioji dauguma mokyklų smurto ir patyčių prevenciją vykdo klasės valandėlių metu ir rengdami atitinkamus renginius šia tema.



6 pav. Prevencinė veikla mokyklose (N=142, informantai galėjo nurodyti ne vieną atsakymą)

Apibendrinant duomenis, galima daryti išvadą, kad bendrojo lavinimo mokyklose apie smurto ir patyčių prevenciją yra kalbama per klasių valandėles ir per renginius, kurie dažniausiai vykdomi pavasarį – gegužės mėnesį, kuris skelbiamas mėnesiu be patyčių. Šiuo laikotarpiu suaktyvėja prevencinių grupių darbas, atkreipiamas dėmesys į mokslinius tyrimus⁶, kurie konstatuoja, kad Lietuvoje smurto ir patyčių rodikliai užima aukštą poziciją. Žiniasklaidos priemonės daugiau akcentuoja šią problemą, tačiau reikia pabrėžti, kad prevencija

⁶ Pvz., „Smurto mokyklose paplitimo, formų, priežasčių, prevencijos ir pagalbos priemonių tyrimas“ 2008 m.

– tai ne vienkartinė akcija, o ilgalaikis procesas, kuris, kaip buvo atkreiptas dėmesys šio darbo 18 p., turi būti vykdomas lygiagrečiai su ugdymo programomis. Tada jau galima tikėtis, kad mokyklose egzistuojantis smurtas ir patyčios ims mažėti.

Vykdamas prevencines programas, iškyla nemažai sunkumų (pvz., sunkumai įtraukiant mokinį į veiklą), kurie gali įtakoti (ir įtakoja) darbo kokybę bei rezultatus, todėl norint sukonkretinti, kokios priežastys trukdo vykdyti prevencines programas, socialiniams pedagogams buvo pateikta 11 priežasčių, iš kurių jiems reikėjo pažymėti, jų manymu, pagrindines (2 lentelė).

2 lentelė

Sunkumai, trukdantys mokyklose vykdyti prevencines programas

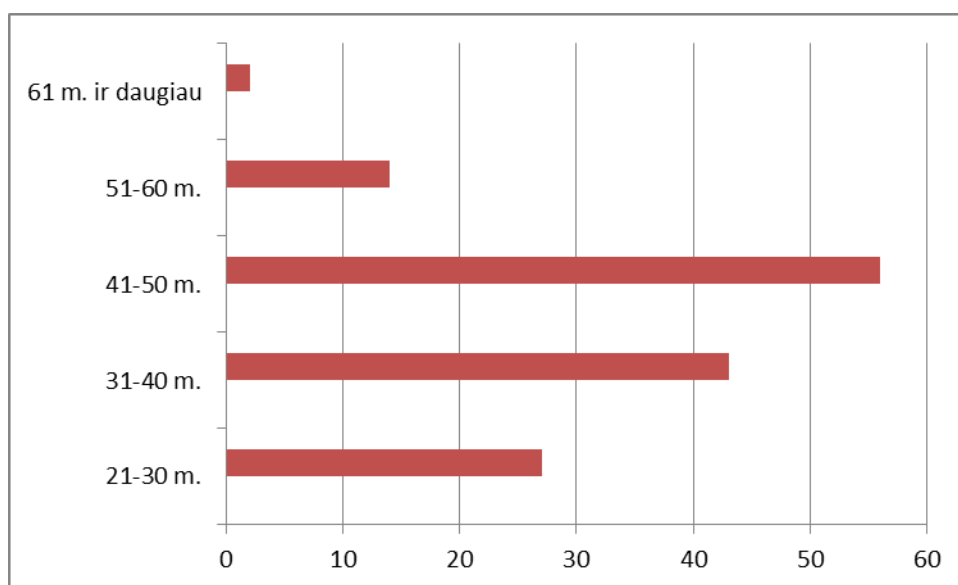
Sunkumo įvardijimas	Atsakiusiųjų skaičius
Specialistų pagalbos (socialinio pedagogo, psichologo) trūkumas	78
Dokumentacijos gausa	67
Tėvų įtraukimo į ugdymo procesą sunkumai	62
Mokinių mokymosi motyvacijos stoka	53
Sunkumai įtraukiant mokinį į veiklą	23
Specialistų kompetencijos stoka	20
Finansinių išteklių problemos	19
Nepakankamai geros darbo sąlygos	12
Trūksta informacijos, kur reikia kreiptis atitinkamais atvejais	9
Trūkumų nėra	4
Socialinės integracijos problemos	2

Apibendrinus tyrimo duomenis, nustatyta, kad daugiausia problemų vykdamas prevencinę veiklą, sukelia specialistų pagalbos trūkumas bei dokumentacijos gausa. Tai rodo, kad tiek miestų, tiek kaimo gyvenamųjų vietovių mokyklose dirbantiems socialiniams pedagogams trūksta pagalbos iš konkrečių specialistų, pvz., psichologų, vaiko teisių apsaugos specialistų. Reikia pastebėti dar vieną dalyką, kad neretai kaimo mokyklose socialiniais pedagogais dirba ne šios profesijos specialistai, o dalykininko išsilavinimą turintys mokytojai, kuriems nepakanka specifinių šios srities žinių. Mokyklose dokumentacijos tvarkymas atima daug laiko, kurį mokytojai galėtų skirti kitai veiklai, pavyzdžiui bendravimui su vaikais, draugiškų santykių tarp mokinių ir mokytojų kūrimui ir pan. Svarbus prevencinės veiklos veiksnys – tėvų įsitraukimas į ugdymo programas bei prevencinę veiklą. Šio tyrimo metu paaiškėjo, kad tėvų vengimas įsiliesti į mokyklos bendruomenėje vykdomas prevencines

programas yra taip pat svarbi priežastis, trukdanti siekti teigiamų smurto ir patyčių prevencijos rezultatų bendrojo lavinimo mokyklose. Keturi informantai mano, kad jiems nekyla jokių kliūčių vykstant prevenciją mokykloje. Tokie duomenys leidžia daryti prielaidą, kad šiose mokyklose arba prevencija vyksta labai sklandžiai, arba tokios programos visai nevykdomos.

Apibendrinant apklausos duomenis, galima teigti, kad bendrojo lavinimo mokyklose esti trys smurto rūšys: fizinis, emocinis smurtas bei vaiko nepriežiūra ir apleistumas. Iš apklaustųjų informantų nė vienas nenurodė, kad mokyklose būtų seksualinio smurto požymių. Dominuojanti smurto rūšis bendrojo lavinimo mokyklose – tai emocinis smurtas. 72,8% apklaustųjų nurodė, kad mokyklose, kur jie dirba, daugiausiai dominuoja emocinis smurtas, sietinas su psichologiniu vaiko sveikatos sutrikdymu bei darantis netiesioginę įtaką vaiko fizinei sveikatai. Kol mokykloje dominuoja fizinis smurtas, nurodė 27,2% informantų. Tai rodo, kad mokyklose mokiniai naudoja fizinę prievartą prieš savo bendraamžius, taikydami įvairius jėgos panaudojimo būdus, taip sukeldami aukoms fizinį skausmą.

Anketinė apklausa buvo atliekama visos Lietuvos mastu. Buvo apklausiami informantai iš miesto ir kaimo gyvenamųjų vietovių bendrojo lavinimo mokyklų. Džioji dauguma socialinių pedagogų yra iš miesto mokyklų – 89 dalyviai. Kaimo vietovėse buvo apklausti 53 socialiniai pedagogai. Apklausoje dalyvavo vien moterys.

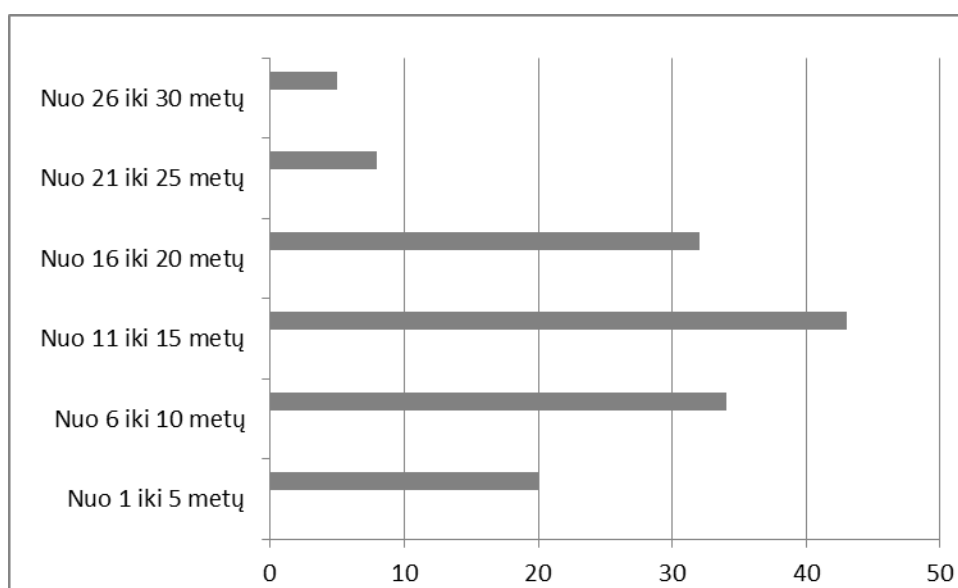


7 pav. Informantų pasiskirstymas pagal amžių, (N=142)

Kaip matyti iš 7 paveikslėlio, socialinių pedagogų anketinėje apklausoje daugiau dalyvavo 41-50 metų amžiaus pedagogų. Mažiausiai dalyvių – 61 ir daugiau metų. Tai sąlygoja socialinio pedagogo pareigybės naujumą bendrojo lavinimo mokyklose. Dar ne visose

mokyklose, o ypač atokiose kaimo gyvenamosiose vietovėse, yra įsteigtas socialinio pedagogo etatas. Ten papildomai socialiniu pedagogu dažniausiai dirba kokios nors srities dalykininkas arba pradinių klasių mokytojas. Ši situacija vėl siejasi su atlikto anketinio tyrimo duomenimis, kurie parodė, kad viena iš priežasčių, neleidžiančių vykdyti prevencinę veiklą, yra mokyklų finansavimo problema.

8 paveiksle pateiktas informantų pasiskirstymas pagal pedagoginio darbo patirtį. Šie duomenys prilygsta prieš tai buvusiems, kuriuose pateiktas informantų pasiskirstymas pagal amžių. Galima teigti, kad šiose, pakankamai neseniai atsiradusiose pareigose, pedagogai dirba nuo 11 iki 15 metų. Kaip yra numanoma nuo 26 iki 30 metų darbo patirtų turinčių pedagogų, dirbančių socialinio pedagogo pareigose yra mažai – tik 5 informantai.



8 pav. Informantų pedagoginio darbo patirtis, (N=142)

Apibendrinant šio anketinio tyrimo duomenis, galima daryti išvadą, kad mokyklose smurto ir patyčių problema egzistuoja. Informantų nuomone, daugiausia prieš vaikus yra naudojamas emocinis smurtas, kuris pasireiškia vaiko nenoru bendrauti, nepasitikėjimu savimi ir fizinių sužalojimų žymėmis. Pasak apklaustųjų, jie beveik visada imasi iniciatyvos matydami, kad vaikas patiria prievartą, tačiau yra ir tokių, kurių elgesys priklauso nuo situacijos. Neretai ugdymo įstaigose smurto ir patyčių reiškinys įgyja kitokį, mokinių tarpe populiarų pavadinimą – „mes taip žaidžiam“, nors realiai yra matoma, kad „žaidėjų“ jėgos yra nelygios, ir kad skriaudžiamas vaikas nesugebės pats apsiginti. Pedagogas matydamas tokį „žaidimą“, neturi praeiti pro šalį, o priešingai – pasidomėti tokio „žaidimo“ sąlygomis. Mokyklose daugiausia prevencinė veikla yra vykdoma per renginius prevencijos tema ir klasių valandėlių metu, nes dėl nepakankamo finansavimo, mokyklos negali dalyvauti nacionalinėse prevencijos programose,

kur galėtų pasiekti geresnių rezultatų, nei iki šiol. Tokiose mokyklose dažniausiai prevencinė veikla vykdoma pasitelkiant kūrybinę išmonę bei turimas priemones. Kaip galimas priežastis, trukdančias plėtoti mokyklos mastu vykdomas prevencines programas, informantai nurodė specialistų pagalbos trūkumą, dokumentacijos gausą, mokinių mokymosi motyvacijos stoką ir kt. Apibendrinus duomenis galima daryti prielaidą, kad mokyklose egzistuojančiam smurtui mažinti yra skiriama per mažai dėmesio.

2.4 Vaikui saugios mokyklos kūrimo ypatybės socialinių pedagogų požiūriu

Siekiant išsamiau atskleisti vaikui saugios mokyklos kūrimo ypatybes bendrojo lavinimo mokykloje, buvo atliktas interviu su dviem socialinėmis pedagogėmis. Pasak E. Karmazos ir kt. (2007, p. 66), socialinis pedagogas yra turbūt vienintelis mokyklos specialistas, kuris individualiais veiksmais gali pasiekti neblogų rezultatų smurto prevencijos ir pagalbos teikimo sferoje. Pagrindinis socialinio pedagogo veiklos prioritetas – individualus darbas su mokiniu iškilus įvairioms problemoms spręsti. Patogiaja atranka buvo pasirinkta viena socialinė pedagogė iš kaimo gyvenamosios vietovės mokyklos, o kita iš miesto. Šiose pareigose abi socialinės pedagogės dirba daugiau nei 5 metus.

Interviu su socialinėmis pedagogėmis vyko pagal iš anksto paruoštas klausimų grupes. Interviu apklausos klausimai pateikiami remiantis E. Karmazos ir kt. (2007, 20) pateiktais saugios mokyklos kriterijais. Informantėms buvo užduodami klausimai pagal keturis *saugios mokyklos* bruožus: mokyklos bendruomenės tarpusavio santykiai, tinkamo elgesio mokykloje ugdymas, sistemingas pozityvaus elgesio skatinimas, vaiko gebėjimams pritaikyta mokyklos struktūra. Vadovaujantis šiomis klausimų grupėmis, toliau bus pateikiama interviu su socialinėmis pedagogėmis analizė.

Pokalbio su informantėmis pradžioje buvo užduotas klausimas, kaip jos supranta, kas yra *saugi mokykla*. Abi informantės šio reškinio prasmę atskleidė skirtingai. Miesto mokykloje dirbanti socialinė pedagogė pabrėžė, kad jos manymu, saugi mokykla – tai *mokykla, kurioje vaikas jaučiasi vertinamas, matomas, svarbus ir saugus*. Kaimo mokyklos socialinė pedagogė saugią mokyklą įsivaizduoja kaip mokyklą, *kurioje mažai (arba nėra) patyčių, smurto atvejų, kai laikomasi vidaus tvarkos taisyklių, kai mokyklos bendruomenės nariai aktyviai sprendžia iškilusias problemas bei žino, kur galima kreiptis pagalbos; kai mokiniams nesinori išeiti iš mokyklos po pamokų*. Pirmoji informantė saugią mokyklą apibūdina apibendrinus visus bruožus, o antroji – pateikia konkrečius veiksnius, kurie sudaro saugios mokyklos pagrindą. Tai gali įtakoti ir respondenčių teritorinis pasiskirstymas, nes kai mokyklos bendruomenė yra maža, tai tarpusavio santykių palaikymas gali vykti sklandžiau. Miesto mokyklose mokinių skaičius yra didesnis, todėl apsiribojama abstraktesniais samprotavimais. Miesto mokyklos socialinė

pedagogė labiau akcentuoja asmenybę, o kaimo – bendruomenę. Vertinant abiejų informančių saugios mokyklos sampratą, galima teigti, kad viena labiau išryškina vaiko teises, o kita – prevencijos mokykloje paskirtį.

Rūpestinga mokyklos bendruomenė – tai glaudūs ir draugiški tarpusavio santykiai, paremti tarpusavio supratimu, palaikymu bei bendruomeniškumo principu. Kalbant apie mokyklos bendruomenę, norima pasakyti, kad tai liečia visus mokyklos gyvenime dalyvaujančius asmenis: administraciją, pedagogus, mokinius, tėvus, aptarnaujantį personalą, socialinius partnerius. Visa tai yra svarbi saugios mokyklos kūrimo prielaida, nes, kaip minėta šio darbo p. 21, kiekvieno bendruomenės nario indėlis į saugios mokyklos kūrimo procesą – tai žingsnis geresnio rezultato link. Pasak pirmosios informantės, miesto mokykloje bendruomenės saugumas užtikrinamas vykdant prevencines programas, diskutuojant apie patyčias, organizuojant budėjimus, fiksuojant „nesaugias vietas“ mokykloje. Tuo tarpu kaimo mokyklos socialinė pedagogė pateikė tokias saugios mokyklos bendruomenei kūrimo priemones: vidaus tvarkos taisyklės, lankytojų registracija, vykdomos prevencinės programos, tėvų informavimo sistema, bendradarbiavimas su socialiniais partneriais, kuriama jauki mokyklos aplinka. Abiem atvejais, saugios mokyklos kūrimo veiksniai atitinka saugios mokyklos kriterijus, tačiau, pasak miesto mokyklos socialinės pedagogės, mokytojai ne visada rodo teigiamą pavyzdį mokiniams sprendžiant konfliktines situacijas. Informantė iš kaimo mokyklos nurodė, kad jų mokykloje pedagogai rodo tinkamo elgesio pavyzdį savo ugdytiniais.

Bendruomenės tarpusavio santykių palaikymui reikšmingas visos bendruomenės dalyvavimas mokyklos gyvenime, tačiau miesto mokyklos socialinė pedagogė pastebi, kad mokytojai, bendraudami su mokiniais, ne visada juos vertina kaip asmenybes, todėl vaikai vienais mokytojais pasitiki daugiau, kitais mažiau. Panaši situacija klostosi ir kaimo mokykloje, tik ją socialinė pedagogė kiek sušvelnina, pasakydama, kad dauguma mokinių žino, kad mokytojai juos vertina kaip asmenybes. Mokinių vertinimas pedagogų požiūriu priklauso pirmiausiai nuo mokytojų ir mokinių tarpusavio santykių, kurie, abiejų socialinių pedagogių nuomone, tose mokyklose yra „geri“, tačiau abi informantės išskiria pavienes situacijas, kurių metu kyla konfliktų tarp pedagogų ir mokinių. Iš to galima daryti išvadą, kad abiejų socialinių pedagogių darbo aplinkoje vyksta konfliktinių situacijų, susijusių su mokyklos bendruomenės tarpusavio santykių palaikymu.

Nuostata, kad mokyklose prevencinė veikla būtina, abiejų informančių išsakyta vienareikšmiškai, mat stumdymasis, pašaipos, pravardžiavimas, daiktų atiminėjimas ir pan. – dažnas ir besikartojantis reiškinys. Informančių teigimu, norint laiku užkirsti kelią smurtui ir patyčioms mokykloje, prevenciją būtina vykdyti visais trim lygiais: mokyklos, klasės, individualiu. Mokyklos imasi konkrečių veiksmų, siekiant sumažinti smurto ir patyčių masto

plitimą mokyklose įvairiomis priemonėmis. Miesto mokykla, kurioje dirba informantė, dalyvauja nacionalinėje prevencijos programoje „Antras žingsnis“, taip pat vykdo prevencinę programą „Tiltai“. Kaimo mokykoje apsiribojama mokyklos mastu vykdomomis programomis, projektais, renginiais. Yra sukurta prevencinio darbo grupė, kuri koordinuoja prevencinę veiklą mokykloje. Dažniausiai prevencijai naudojamos tokios priemonės: piešiniai, plakatai, lankstinukai, viktorinos. Mokykloje atliekamos anketinės apklausos apie mokinių tarpusavio santykius, požiūrį į pedagogų ir ugdytinių bendravimą ir pan. Tačiau apgailestaujama, kad tokie tyrimai nevisada turi išliekamąją vertę, t.y. kartais jie lieka nepanaudoti.

Kaip buvo minėta šio darbo p. 38, atlikus tyrimą su socialiniais pedagogais, buvo nustatyta, kad ribotas finansinių išteklių skyrimas smurto ir patyčių prevencijai mokyklose dažnai tampa svaria priežatimi, užkertančia kelią mokyklose vykdyti nacionalines prevencijos programas. Socialinės pedagogės pripažįsta, kad tinkamai prevencijai mokykloje vykdyti trūksta mokymų, nes yra numatytos priemonės, kuriomis siekiama mažinti smurto ir patyčių reškinio paplitimą bendrojo lavinimo mokyklose, o kaip tai įvykdyti trūksta konkrečių instrukcijų ir pedagogų tarpusavio pagalbos.

Informantė iš kaimo mokyklos pabrėžia, kad prevencinė veikla tampa aktualia pirmaisiais mokslo metų mėnesiais bei pavasarį, kai skelbiamas mėnuo be patyčių. Įvykus smurtiniam atvejui, mokykloje greitai reaguojama ir sprendžiama problema, tačiau pastebima, kad dažnai tokios problemos nėra viešai diskutuotinos. Kaimo mokykloje visa bendruomenė žino apie vykdomas prevencines programas ir nuolat supažindinama su pasikeitimais, naujais dokumentais. Miesto mokykloje, pasak informantės, aptarnaujantis personalas nežino apie mokykloje vykdomas programas. Galima daryti prielaidą, kad kuo mažesnė bendruomenė, tuo ji geriau komunikuoja tarpusavyje ir taip yra lengviau paskleisti reikiamą informaciją. Miesto mokyklos yra pakankamai didelės, todėl jose dirba daug aptarnaujančio personalo žmonių, kuriems ta informacija nėra perduodama tiesioginiu būdu, remiantis tuo, kad mokyklos programos – tai ugdymo proceso dalis, o aptarnaujantis personalas – tai ne ugdymo proceso dalyviai.

Tinkamo elgesio įgūdžius mokiniai atsineša ne tik iš namų, bet didžia dalimi juos įgyja būdami ugdymo įstaigoje. Analizuojant interviu su socialinėmis pedagogėmis pastebėta, kad tinkamo elgesio įgūdžių ugdymas priklauso nuo individualios situacijos, kuri įtakoja konkrečių veiksmų parinkimą. Viena informantė pastebi, kad supratimas ir tolerancija ugdomi pasitelkiant tris lygmenis:

- individualias konsultacijas su mokiniais, pedagogais, tėvais;
- klasės mikroklimato gerinimo strategiją;

- mokyklos mastu vykdomus renginius, išvykas, kurių metu stengiamasi parodyti, kad kiekvienas vaikas yra skirtingas, bet kartu ir visumos dalis.

Abi socialinės pedagogės nurodė, kad jų mokyklose vaikai mokomi išreikšti savo jausmus pasitelkiant integraciją į kiekvienos disciplinos ugdymo planą bei bendraujant klasės valandėlių metu. Tai yra socialinių įgūdžių ugdymo dalis. Socialinių įgūdžių ugdymas vykdomas pasitelkiant individualius ir grupinius užsiėmimus. Viena interviu dalyvė pažymėjo, kad jos mokykloje socialiniai įgūdžiai yra ugdomi pasitelkiant neformalaus ugdymo būrelį „Socialinių įgūdžių mokykla“.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad socialinių įgūdžių ugdymui mokyklose yra skiriamas didelis dėmesys, pasitelkiant įvairias ugdymo metodikas, tačiau geriausias būdas socialiniams įgūdžiams ugdyti, pasak informančių, – tai tam tikrų situacijų, konfliktų sprendimas, sudarant realias situacijas ir galimybes pritaikyti savo įgūdžius ir žinias.

Taisyklių ir tam tikrų elgesio normų nustatymas ugdymo įstaigoje – tai teigiamo elgesio mokykloje stimuliavimas ir neigiamo elgesio priežasčių slopinimas. Pasak E. Vosylienės (2009, p. 81), taisyklės elgesio kontrolės sistemoje formuojamos vaiko ir ugdytojo bendravimo pradžioje, todėl drauge kuriamos taisyklės (apribojimai, reikalavimai, draudimai, lūkesčiai) lemia jų laikymosi sąlygas. Kitaip sakant, bendras darbas kuriant elgesio kontrolės taisykles gali sustiprinti ugdytojo ir ugdytinių tarpusavio santykius ir supratimą, ką duoda taisyklių laikymasis.

Abiejų interviu apklausoje dalyvavusių informančių bendrojo lavinimo mokyklose yra patvirtintos vidaus tvarkos, elgesio taisyklės, kurios yra pateiktos mokyklos nuostatuose. Miesto mokyklos socialinė pedagogė pabrėžė, kad jos mokykloje yra drausminimo ir skatinimo priemonių sąrašas, kuriuo yra vadovaujama mokyklos bendruomenės veikloje. Pasak informančių, tokios taisyklės bendrojo lavinimo mokykloje nurodo, kokio elgesio pageidaujama ar tikimasi iš mokyklos bendruomenės narių. Tačiau kalbintos socialinės pedagogės apgailestauja, kad kartais mokyklose šių nustatytų taisyklių laikosi ne visi bendruomenės nariai, kurie būtent turėtų rodyti pavyzdį kitiems. Tokia situacija, mokinių požiūriu suteikia didesnę vaikų valią leisti sau nesilaikyti taisyklių, nes ir kiti mokyklos bendruomenės nariai pažeidinėja nustatytas elgesio ir vidaus tvarkos taisykles. Informantė iš miesto bendrojo lavinimo mokyklos paaiškino, kad mokiniai su taisyklėmis yra supažindinami mokslo metų pradžioje, dažniausiai kalbama per klasių valandėles. Kita informantė – iš kaimo vietovės bendrojo lavinimo mokyklos – papasakojo, kad jos mokykloje tokios taisyklės yra pateiktos mokyklos stenduose, kiekvienoje klasėje yra klasės vidaus tvarkos taisyklės, taip pat su taisyklėmis mokiniai supažindinami tokių dalykų pamokose: etikos, pilietinio ugdymo, pasaulio pažinimo. Įėjus į šią mokyklą iš karto į akis krinta didelis stendas, kuriame pateikti mokyklos nuostatai ir mokyklos mokinių elgesio ir vidaus tvarkos taisyklės.

Aplankius kelis kabinetus taip pat buvo pastebėta, kad taisyklės yra viešai pateiktos, kad mokiniai nepamirštų jų laikytis. Mokyklose nustatytos elgesio taisyklės aiškiai nurodo, kokio elgesio pagaidaujama iš visos mokyklos bendruomenės narių, pvz., *ant stalo turėkite tik pamokai reikalingas priemones; mokiniai mokykloje elgiasi kultūringai, nevartoja necenzūrinių žodžių ir pan.* Miesto mokyklos socialinė pedagogė į klausimą, ar mokykloje mokiniai dažnai gauna teigiamą įvertinimą už taisyklių laikymąsi, pateikė trumpą paaiškinimą: *Mokiniai gauna teigiamą įvertinimą žodžiu.* Socialinė pedagogė iš kaimo mokyklos pateikė savo mokykloje egzistuojančią teigiamo įvertinimo sistemą, pagal kurią tie mokiniai, kurie mokykloje elgiasi tinkamai, yra paskatinami padėkos raštais už gerą ir pozityvų elgesį, taip pat šių mokinių tėvams padėkojama analogiškais raštais, už teigiamą vaikų auklėjimą. Tokiems mokiniams mokslo metų pabaigoje mokykla organizuoja nemokamą ekskursiją.

Mokyklose ne visiems mokiniams sekasi tinkamai laikytis nustatytų elgesio taisyklių. Tuomet šiems mokiniams yra priskiriamas mokytojas - pagalbininkas, kuris bendrauja su tėvais, taip siekdamas, kad vaikas geriau įsisavintų taisyklių esmę ir tinkamai jų laikytųsi. Toks darbo metodas, pasak informantės, yra priimtinas, nes po tokio situacijos sprendimo sulaukiama teigiamų pokyčių. Kita informantė nurodė, kad taisyklių nesilaikymo problema sprendžiama mokinius įtraukiant į rizikos grupes, stebimų mokinių sąrašus. Su tokiais mokiniams dažniau dirbama individualiai, bendraujama su tėvais, jei reikia, apsilankoma namuose. Taip pat netinkamo elgesio priežasčių atsiradimas aptariamas Prevencinio darbo grupėse, siūloma specialistų pagalba, neretai kreipiamasi į socialinius partnerius. Pasak abiejų informančių, skiriamas dėmesys tokiam vaikui turi didelės įtakos, nes darbo metu atsiranda grįžtamasis ryšys, kuris išlieka ne tik šiuo momentu, bet palieka ilgesniam laikui, o labai dažnai toks ryšys išlieka iki pat mokymosi mokykloje pabaigos. Apibendrinant šios apklausos dalį, galima teigti, kad taisyklių kūrimas ir jų laikymasis naudingas siekiant apsisaugoti nuo netinkamo elgesio formavimosi. Taisyklių kūrimas – tai bendras mokyklos bendruomenės darbas, nes tik bendradarbiavimas ir visiems tinkančio sprendimo suradimas gali padaryti bendrojo lavinimo mokyklos elgesio taisykles veiksmingomis.

Paskutinės klausimų grupės tikslas buvo išsiaiškinti, kaip bendrojo lavinimo mokyklos struktūra yra pritaikyta vaiko gebėjimams. Iš interviu analizės paaiškėjo, kad vaikai visi vienodai gali patirti sėkmę pamokų ir popamokinės veiklos metu. Tačiau vaikų sėkmė didžia dalimi priklauso nuo jų pačių motyvacijos. Sėkmės patyrimui labai svarbus pamokos darbo organizavimas. Komandinio darbo metodas – efektyvus būdas siekti gerų tarpusavio santykių ir galimybės būti pastebėtam. Pasak apklaustųjų socialinių pedagogių, komandinio darbo metodas jų mokyklose nėra labai dažnas reiškinys pamokų metu. Tai priklauso nuo dalyko ir nuo mokytojo darbo metodikos. Viena informantė pažymėjo, kad jauni pedagogai dažniau taiko

tokius darbo metodus, nei vyresnieji. Kita informantė pateikė vieną pavyzdį, kur mokytoja kiekvieną užsiėmimą naudoja skirtingus mokymo metodus, pvz., etikos mokytoja kiekvieną pamoką vaikus skirsto grupėmis ir kiekvienai grupei duoda skirtingus arba vienodus uždavinius, kuriuos grupės nariai turi atlikti pasiskirstę darbus tarpusavyje. Pasak socialinės pedagogės, šios mokytojos darbo metodika ypač naudinga, kai vaikai susirenka naujais mokslo metais, kai į klasę ateina naujokų. Informantės pastebi, kad yra mokytojų, kurie nenaudoja komandinio darbo metodo. Mokyklose dirbantys mokytojai stengiasi adekvačiai vertinti vaikų žinias ir jų pastangas atliekant užduotis. Dauguma pedagogų užduotis formuoja vienodai visai klasei, tačiau klasėse yra mokinių, kuriems reikalinga pateikti kitokias užduotis, atitinkamai pagal mokinių galimybes – vieniems užduotys turi būti palengvintos, kitiems – sunkesnės. Iš pokalbio su informantėmis paaiškėjo, kad dauguma mokykloje dirbančių mokytojų užduotis koreguoja išskirtiniais atvejais, tai rodo, kad ugdymo programose numatytos užduotys yra pateikiamos visiems besimokantiems mokiniams vienodai.

Pokalbio metu buvo užsiminta apie pedagogų darbo stilių ir kiekvieno pedagogo specifiškumą. Abi informantės nurodė, kad analizuojant mokyklose esančią situaciją, galima teigti, kad mokytojų darbas yra vertinamas teigiamai, tačiau sudėtingesnė situacija yra su pedagogo darbo stiliumi, kuris vaikams yra priimtinas, arba ne. Mokslininkai, analizuodami vaikų vengimo lankyti mokyklą priežastis, atkreipia dėmesį, kad jos susijusios ne tik su patyčiomis, vykstančiomis tarp mokinių: „Mokytojų tyčiojimas iš vaikų, etikečių jiems klijavimas labai prisideda prie mokinių atmetimo. (...) Mokytojų tyčiojimas skatina patyčias plisti (...), nes mokytojų elgesio modelis mokiniams yra ženklas, kad patyčios toje mokykloje toleruojamos, kad tai yra elgesio norma“ (Civinskas, Levickaitė, Tamutienė, 2006, p. 142). Apklausoje dalyvavusių mokyklų socialinės pedagogės patikino, kas dažnai tokių situacijų metu atsiranda nesutarimų, tačiau juos stengiamasi išspręsti pasitelkiant diskusijas tarp mokytojų ir mokinių bei mokyklos administracijos atstovų.

Pasak apklaustųjų socialinių pedagogių, vaiko intelektualiniai sugebėjimai yra itin vertinami. Mokytojai stengiasi gabiems vaikams pateikti kuo daugiau jų gebėjimams skirtų užduočių, todėl informantės patikino, kad mokytojo darbe vaiko gebėjimų nustatymas yra svarbus veiksnys įtakojantis tolesnę darbo eigą su tokiu mokiniu.

Apibendrinant socialinių pedagogių nuomones apie mokyklos struktūros pritaikymą vaiko gebėjimams, galima daryti prielaidą, kad pedagogai mokyklose stengiasi susikurti tokias mokymosi sąlygas vaikams, kuris atitiktų vaikų individualius gebėjimus ir ugdytojų lūkesčius. Tačiau reikia pastebėti, kad kiekvienoje mokykloje yra situacijų, kai dirbama visiems vienodai nustatyta tvarka, nepasitelkiami aktyvūs darbos metodai ir neretai užduotys yra neindividualizuojamos. Informantės pripažįsta, kad mokytojų darbas ir noras tą darbą atlikti kuo

įdomiau, dažnai nepavyksta, nes yra paprastų priežasčių, kurios trukdo, pvz., mokinių motyvacijos trūkumas, pedagogų požiūris į efektyvius mokymo metodus ir pan.

Interviu su informantėmis apibendrinimui galima pateikti veiklos priemonių sąrašą, kuriomis mokykloje stengiamasi kurti vaikams *saugią mokyklą*.

1. Vykdomos smurto, patyčių prevencijos programos.
2. Vykdomos Socialinių įgūdžių programos.
3. Veikia prevencinio darbo grupė.
4. Platus neformalaus ugdymo (būrelių) užsiėmimų pasirinkimas.
5. Įvairios temos integruojamos į dalykų pamokas.
6. Yra mokinių elgesio ir vidaus tvarkos taisyklės.
7. Atliekama įvairi tiriamoji veikla, tiriamą mokinių savijautą mokykloje, klasėje.
8. Operatyviai sprendžiami konfliktai.
9. Vedamos klasės valandėlės smurto ir patyčių prevencijos, elgesio temomis.
10. Yra mokinių skatinimo sistema.
11. Problematiški mokiniai įtraukiami į rizikos grupes, stebimų mokinių sąrašus.
12. Mokiniais organizuojami susitikimai su įvairių institucijų atstovais (policijos, psichologais, VTAT specialistais ir kt.)
13. Individualizuojamos ir diferencijuojamos užduotys gabiems ir silpniau besimokantiems mokiniams.
14. Teikiama specialioji ir socialinė pagalba mokiniams.
15. Vykdomi individualūs pokalbiai su mokiniais, tėvais.
16. Mokytojams teikiama informacija, kaip spręsti iškilusias problemas.
17. Bendradarbiaujama su tėvais, globėjais bei socialiniais partneriais.
18. Operatyviai informuojami tėvai apie iškilusias mokymosi, elgesio problemas. Yra tėvų informavimo tvarka.
19. Svečių registracijos knyga (registruojami visi atvykę žmonės)
20. Mokytojų budėjimas pertraukų metu.
21. Mokinių budėjimas pertraukų metu.
22. Kiekviename kabinete yra vidaus tvarkos taisyklės.

Čia pateiktos mokyklos veiklos sritys siekiant mokykloje palaikyti saugumą ir tvarką, tačiau net ir vykdant visas pateiktas saugumo užtikrinimo priemones, bendrojo lavinimo mokyklose vaikai nesijaučia saugūs. Todėl galima daryti prielaidą, kad dalis tokių veiklos priemonių nėra efektyvios, jas reikia tobulinti ir ieškoti kitokių gaimybių, kurios pagerintų esamą situaciją bendrojo lavinimo mokyklose.

E. Karmazos ir kt. (2007, p. 20) leidinyje pateiktas saugios mokyklos klausimynas, parengtas pagal keturis kriterijus, kiekvienas kurių apibrėžiamas atitinkamais klausimais (iš viso 22 klausimai). Remiantis interviu analizės duomenimis, galima daryti prielaidą, kad Lietuvos mokyklose nėra saugu, nes informantės ne į visus klausimus pateikė teigiamus atsakymus. Suprantama, prie objektyvesnių išvadų galima būtų prieiti, tik atlikus pakartotinį tyrimą šiuo klausimu didesnės imties dalyvių grupėje. Iš pokalbio su socialinėmis pedagogėmis buvo nustatyta, kad mokyklos veiklos nukreiptos į saugios mokyklos vaikui formavimą nėra rezultatyvios. Tai rodo, mokykloje egzistuojančių elgesio ir tvarkos taisyklių laikymosi netoleravimą visos bendruomenės mastu, tarpusavio santykių kūrimo bendruomenėje nestabilumas, pernelyg mažas dėmesys skiriama vaiko pozityvaus elgesio skatinimui bei vaiko gebėjimų vertinimo problema. Visi šie veiksniai yra patys svarbiausi vaikui saugios mokyklos kūrimo principai, kurie ne tik kuria bet ir palaiko tvarką ir plėtoja teigiamus vaikų pasiekimus tiek ugdymo procese, tiek saugios aplinkos formavimo procese.

Išvados

1. Tyrimo rezultatai patvirtino, kad smurtas ir patyčios bendrojo lavinimo mokyklose yra paplitusi problema. Apklausoje dalyvavusių socialinių pedagogų nuomone, mokymo įstaigose dominuoja emocinis smurtas, kuris kenkia vaiko tiek emocinei, tiek fizinei sveikatai.
2. Socialinių pedagogų apklausos rezultatų analizė atskleidė, kad vaikai, nukentėję nuo smurto ir patyčių, į socialinius pedagogus ir mokytojus kreiptųsi labai retai, todėl tai rodo, kad vaikai nepakankamai pasitiki mokykloje dirbančiais specialistais ir pedagogais.
3. Mokyklose vykdoma prevencinė veikla yra labai įvairi: klasės valandėlės, diskusijos, renginiai patyčių ir smurto tema ir kita mokyklos prevencinio darbo grupės inicijuojama veikla.
4. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos nepakankamai įsitraukia į nacionalines prevencijos programas. Bene pagrindinė to priežastis – dalyvavimas tokiose programose reikalauja papildomo finansavimo. Kitos priežastys, trukdančios vykdyti prevencines veiklas, – mokinių ir tėvų įtraukimo į veiklą problema, dokumentacijos gausa, specialistų pagalbos trūkumas.
5. Saugios mokyklos apibūdinimas vaikams kelia įvairiausių asociacijų, kurias galima pateikti keturiomis kategorijomis: smurto ir patyčių nebuvimas; saugumas ir laisvė; draugiški santykiai; tinkamas elgesys. Pagrindinės prielaidos, darančios mokyklą saugią vaikų akimis, – tai smurto ir patyčių nebuvimas, draugiškų santykių palaikymas tarp visų mokyklos bendruomenės narių, saugi ir jauki mokyklos aplinka, mokykloje egzistuojančių taisyklių laikymasis visiems mokyklos bendruomenės nariams.
6. Individuali socialinių pedagogų veikla bendrojo lavinimo mokykloje duoda gerų rezultatų kovojant su smurtu ir patyčiomis, tačiau jų darbo rezultatas didžia dalimi priklauso nuo teritorinio pasiskirstymo bei mokyklos bendruomenės dydžio. Socialiniai pedagogai, dirbdami mažose mokyklose labiau pažįsta mokinius, personalą, pedagogus, todėl savo veiklą, nukreiptą į prevenciją, gali racionaliau išnaudoti, nes komunikacija mažoje bendruomenėje suteikia šiek tiek daugiau pranašumų nei didelėje bendruomenėje.
7. Vaikui *saugios mokyklos* kūrimui procesui naudojamos priemonės – lankytojų registracija, pedagogų ir mokinių budėjimai, specialioji ir socialinė pagalba ir kt. – negali visiškai apsaugoti vaikų nuo įvairių prievartos formų, jei šiam darbui nebus sutelkta visa mokyklos bendruomenė.
8. Atlikus interviu analizę buvo nustatyta, kad mokiniai mokyklose nesijaučia saugūs. Tai leidžia daryti prielaidą, kad, nors ir yra vykdomos įvairios prevencinės programos bei

stengiamasi užtikrinti palankią vaiko psichologinei raidai aplinką, vis tiek ne visi vaikai yra apsaugoti nuo smurto ir patyčių.

9. Atliktas tyrimas patvirtino šio tyrimo hipotezę, kad smurto ir patyčių prevencijai, kaip vaikui saugios mokyklos kūrimo prielaidai, mokyklose yra skiriamas per mažas dėmesys, todėl vaikai mokyklose nesijaučia saugūs.

Rekomendacijos

1. Kai kurie mokiniai jaučiasi nejaukiai kalbėdami apie savo problemas, dažnai jiems trūksta informacijos apie smurto formas ir prevencijos galimybes, todėl jiems būtų galima padaryti pašto dėžutę, į kurią jie galėtų rašyti anoniminius laiškus, kuriuose galėtų išsakyti savo pastabas bei pageidavimus.
2. Tėvų informavimo tvarkos gerinimas, nes socialinai pedagogai pasigenda bendradarbiavimo ir supratimo iš jų pusės. Leidinukai, kuriuose būtų pateiktos rekomendacijos, bendros veiklos kūrimo galimybės, pagalbos vaikams teikimo priemonės, leistų tėvus labiau informuoti ir įtraukti mokyklos vykdomas programas. Mokykloje turėtų būti organizuojami renginiai, išvykos, kurių metu būtų gerinamas mokinių, pedagogų ir tėvų bendradarbiavimas.
3. Vaikų išsakytą nuomone apie saugią mokyklą, būtų galima panaudoti, kaip orientyru, kuriuo vadovaujantis būtų gerinamas mokinių saugumas bendrojo lavinimo mokykloje, pvz., taisyklių laikymosi tvarka, bendruomenės sujungimas bendrai veiklai, kurios metu būtų gerinamas visos mokyklos mikroklimatas. Vaikai akcentuoja tuos dalykus, kurie jų manymu kelia nesaugumo jausmą mokykloje, todėl jų nuomonė turi būti išgirsta, nes taip yra deklaruojama vaiko teisės ginančiuose dokumentuose.

Literatūra

1. Bakema Ch. (2010). How to stop bullying in schools a dutch way. Bulletin of the Transilvania University of Brasov. [Žiūrėta 2011-05-12]. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=951b45da-162e-474a-b6ef-9ad1e83eea59%40sessionmgr10&vid=9&hid=25>>
2. Barkauskaitė-Lukšienė, Ž. (2008). Smurto raiška bendrojo lavinimo mokykloje. *Socialinė sanglauda* 6. p. 67–83.
3. Bitinas B. (2000). *Ugdymo filosofija*. Vilnius: Enciklopedija.
4. Bobrova L. (2008). *Kursinių ir baigiamųjų (bakaluro, magistro, specialiųjų studijų) darbų rengimo ir gynimo metodinės rekomendacijos*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
5. Bradshaw J. (2006). *Child Poverty and Well-Being*. [Žiūrėta 2011-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.uppress.co.uk/socialpolicy_pdf/Bradshaw.pdf>
6. Braslauskienė R., Jonutytė I. (2005). *Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijose*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
7. Civnaskas R., Levickaitė V., Tamutienė I. (2006). *Vengiančių lankyti mokyklą problemos ir poreikiai*. Vilnius: Garnelis.
8. Cowley S. (2008). *Kaip suvaldyti tuos neklaužadas?* Vilnius: Tyto alba.
9. Fürst M. (2000). *Psichologija*. Vilnius: Lumen.
10. Gailienė I. (1999). Mokytojo įtaka psichosocialiniam klasės klimatui. *Studijuojantiems psichologiją*. II sąsiuvinis. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
11. Gedvilienė G., Zuzevičiūtė V. (2007). *Edukologija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
12. Girdvainis G., Pocevičienė R. (2009). Patyčių problema ir jos prevencijos bendrojo lavinimo mokykloje analizė. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 4 (25), p. 126–135. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
13. Grigutytė N. (2002). *Apie vaikų seksualinę prievartą*. Vilnius: Vaiko namas.
14. Grigutytė N. ir kiti. (2008). *Smurto mokyklose paplitimo, formų, priežasčių, prevencijos ir pagalbos priemonių tyrimas*. [Žiūrėta 2011-03-23]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/kiti/Smurtas%20mokykloje%202008%20tyrimas%20Vaiko%20namas.pdf>
15. Gumuliauskienė A. (1996). Vaikų ir paauglių agresyvumo klausimu. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 3, p. 131–136.

16. Ivanauskienė V., Jurkevičiūtė J. (2005). Paauglių požiūrio į savo klasės atstumtuosius ypatumai. *Socialinis darbas*, 4(2). Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
17. Jonynienė Ž. (2009). Vaiko teisių įgyvendinimas: mokyklos demokratėjimo rodiklis. *Socialinis darbas*, 8 (2), 51–63. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
18. Jovaiša L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
19. Kairienė B., Ščerbakova D. (2008). Vaikų patiriamo smurto mokykloje prevencinės galimybės. *Socialinis darbas*, 7 (2), 67–75. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
20. Kardelis K. (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus.
21. Karmaza E., Grigutytė N., Karmazė E., G. (2007). *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
22. Karžinauskienė R. (2010). Kuriame saugią mokyklą: projekto „saugi mokykla“ įgyvendinimo patirtis. *Socialinis ugdymas: smurto ir patyčių prevencija ugdymo įstaigose*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
23. Kurienė A. (2010). Vaiką žalojantis elgesys. [Žiūrėta 2011-04-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.vaikystebesmurto.lt/en/kas-yra-smurtas2>>
24. Kvieskienė G. (2005). *Pozityvioji socializacija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
25. Kvieskienė G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidybos centras.
26. Lapė J., Navikas G. (2003). *Psichologijos įvadas*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras.
27. Letukienė N., Deveikis L. (1995). *Žmogaus teisių mokymas vidurinėje mokykloje*. Vilnius: Pradai.
28. *Dabartinis lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus] . Parengė Lietuvių kalbos institutas. [Žiūrėta 2011-03-25]. Prieiga per internetą: < <http://www.lkz.lt/startas.htm>>
29. *Vaiko teisių konvencija* (2000). Parengė Lietuvos nacionalinis UNICEF komitetas. Vilnius.
30. *Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas*. (1996). [Žiūrėta 2011-03-23]. Prieiga per internetą: <[http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Liet teis aktai/LR vaiko%20teisiu_apsaugos_pagrindu_istatymas.htm](http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Liet_teis_aktai/LR_vaiko%20teisiu_apsaugos_pagrindu_istatymas.htm)>
31. Malinauskienė D., Gumuliauskienė A. (2010). Smurto raiškos mokykloje socioedukacinė prevencija: mokinių požiūris. *Socialinis ugdymas: smurto ir patyčių prevencija ugdymo įstaigose*, p. 197–204. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

32. Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 metų programa. (2008). Žiūrėta 2011-03-23]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc?p_id=319006&p_query=&p_tr2>
=>
33. *Olweus Bullying Prevention Program*. [Žiūrėta 2011-04-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.olweus.org/public/index.page>>
34. Poderienė G. (2003). Mokymo/mokymosi aplinkos tobulinimo metodologiniai pagrindai. *Tiltai*, 4. (25) p. 115–128. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
35. Povilaitis R. ir kt. (2007). *Kuriame mokyklą be patyčių*. Vilnius: Multiplex.
36. Povilaitis R., Jasiulionė J. S. (2008). *Moku bendrauti be patyčių*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
37. Povilaitis R., Valiukevičiūtė J. (2006). *Patyčių prevencija mokyklose*. Vilnius: Multiplex.
38. Poviliūnas A. (2007). *Kova su vaikų skurdu ir vaikų socialinės aprėpties skatinimas*. Nacionalinės politikos krypties tyrimas. [Žiūrėta 2011-03-25]. Prieiga per internetą: <www.peer-review-social-inclusion.net>
39. *Prevencinė ir intervencinė programa pradinukams „Antras žingsnis“*. [Žiūrėta 2011-04-12]. Prieiga per internetą: <<http://lt.pvc.lt/page.php?id=56>>
40. Rigby K. (1999). *What harm does bullying do?* [Žiūrėta 2011-04-20]. Prieiga per internetą: <http://www.aic.gov.au/events/aic%20upcoming%20events/1999/~/_media/conference/children/rigby.ashx>
41. Robichaud M. G. R. (2007). *Vaikas kenčia pažeminimus mokykloje*. Vilnius: Baltos lankos.
42. *Smurto prevencija mokyklose*. (2005). Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
43. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. *Olweus programa*. [Žiūrėta 2011-04-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.sppc.lt/index.php?-677736625>>
44. Sruoga V., Jakubkaitė B. (2002). *Emocinė, fizinė ir seksualinė prievarta prieš vaikus*. Vilnius: Dizaino propaganda.
45. Strukčinskienė B. (2002). *Saugi vaikystė*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
46. Švietimo plėtotės centras. *Programa „Žipio draugai“*. [Žiūrėta 2011-04-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.pedagogika.lt/index.php?-1490910164>>
47. Targamadžė V. (1999). *Bendrojo lavinimo mokykla: mokinių edukacinio stimuliavimo aspektas*. Kaunas: Technologija.

48. Targamadžė V., Valeckienė D. (2007). Patyčių bendrojo lavinimo mokykloje samprata: priežasčių, formų ir pasekmių diskursas. *Pedagogika*, 3, p. 30–35. Vilnius.
49. Vosylienė E. (2009). *Socioedukacinis darbas su vaiku*. Vilnius: Baltos lankos.
50. Zulumskytė A. (2004). Mokyklinės aplinkos samprata ir raiškos aspektai. *Tiltai*, 18, p.95–110. Klaipėdos universiteto leidykla.
51. Rowell L. Huesmann, Moise-Titus J, Podolski Ch. Eron L. D. (2003). Longitudinal Relations Between Children's Exposure to TV Violence and Their Aggressive and Violent Behavior in Young Adulthood: 1977–1992. *Developmental Psychology*, Vol. 39, Nr. 2, P. 201–221. [Žiūrėta 2011-05-03]. Prieiga per internetą: <http://www.lsa.umich.edu/psych/people/directory/profiles/faculty/PDF/Huesmann_2003.pdf >

PRIEDAI

ANKETA SOCIALINIAMS EDAGOGAMS

GERBIAMIEJI,

Esu Kristina Rivinskytė, Šiaulių universiteto Edukologijos fakulteto magistrantė, atliekanti tyrimą „Smurto ir patyčių prevencija, kaip vaikui saugios mokyklos kūrimo prielaida, bendrojo lavinimo mokykloje“, kurio tikslas – įvertinti, kokiomis prevencijos priemonėmis kuriama saugi atmosfera mokykloje. Tikėdamasi nuoširdaus Jūsų bendradarbiavimo, prašyčiau atsakyti į žemiau pateikiamus klausimus. Man svarbi tik Jūsų profesinė patirtis, nuomonė, požiūris, vertinimai, todėl apklausa anoniminė, jos konfidencialumas garantuojamas.

1. Ar dažnai į jus kreipiasi vaikai, patyrę prievartą ar smurtą?

- dažnai;
- retai;
- pavieniais atvejais;
- niekada;
- kita.....

2. Kokie požymiai, Jūsų manymu, dažniausiai parodo, kad vaikas yra patyręs smurtą ar prievartą?

- depresija;
- nenoras bendrauti;
- nepasitikėjimas savimi ir kitais;
- agresija;
- miego sutrikimai;
- apetito sutrikimai;
- įkyrus, nuolatinis melavimas;
- vengimas persirengti kitiems matant;
- save žalojantis elgesys ir bandymai nusižudyti;
- fiziniai sužalojimai;
- kita.....

3. Kuriais atvejais, Jūsų manymu, dažniausiai taikoma prievarta ir smurtas prieš vaikus?

- siekiant pakeisti vaiko elgesį;
- norint išlieti savo pyktį, neviltį ar bejėgiškumą, kilusį iš kitur;
- paradoksaliai reiškiant vaikui savo meilę ar globą;
- nemokant kitaip reikšti savo jausmų, pvz., pyktį;
- nerandant kitų vaiko auklėjimo priemonių;
- apsvaigus nuo alkoholio;
- kita.....

4. Ar imatės iniciatyvos matydama (as) kad prieš vaiką yra smurtaujama, bet jis pats į jus pagalbos nesikreipia?

- visada;
- retai;
- pavieniais atvejais;
- niekada;
- kita.....

5. ką, Jūsų manymu, kreiptųsi vaikas, patyręs prievartą?

- į šeimos narius;
- į pedagogus;
- į socialinį darbuotoją;
- į psichologinės pagalbos tarnybas;
- į draugus;
- niekur;
- kita.....

6. Kokią prevencinę veiklą vykdoma Jūsų mokykloje?

- „Antras žingsnis“;
- „Olweus“;
- projektinė veikla;
- renginiai prevencijos tema;
- susitikimai su specialistais, pareigūnais;
- klasės valandėlės prevencijos tema.

7. Kokie sunkumai kyla dirbant su prevencine programa?

- trūksta informacijos, kur kreiptis reikiamu atveju;
- specialistų pagalbos (socialinio pedagogo, psichologo) trūkumas;
- specialistų kompetencijos stoka;
- dokumentacijos gausa;
- tėvų įtraukimo į ugdymo procesą sunkumai;
- sunkumai įtraukiant mokinį į veiklą;
- mokinių mokymosi motyvacijos stoka;
- socialinės integracijos problemos;
- nepakankamai geros darbo sąlygos;
- finansinių išteklių problemos;
- trūkumų nėra;
- kita.....

8. Gyvenamoji vieta:

- miestas;
- kaimas.

9. Jūsų amžius:

- iki 20 metų;
- 21 – 30 metų;
- 31 – 40 metų;
- 41 – 50 metų;
- 51 – 60 metų;
- 61 metai ir daugiau;

10. Lytis:

- moteris;
- vyras;

11. Jūsų darbo stažas:

- nuo 1 iki 5 metų;
- nuo 6 iki 10 metų;
- nuo 11 iki 15 metų;
- nuo 16 iki 20 metų;
- nuo 21 iki 25 metų;
- nuo 26 iki 30 metų;
- 30 ir daugiau metų.

Dėkojame už Jūsų atsakymus

Interviu klausimynas socialiniam pedagogui

1. Saugi mokykla – tai
.....
2. Kaip Jūsų mokykloje yra kuriama saugi aplinka mokiniui ir visam mokyklos bendruomenės kolektyvui?
3. Ar pedagogai mokykloje rodo teigiamo elgesio pavyzdį mokiniams sprendami konfliktines situacijas ir bendraudami su mokiniais?
4. Ar mokiniai žino ir supranta, kad mokytojai vertina juos kaip asmenybėmis?
5. Kokia yra situacija mokytojų ir mokinių tarpusavio santykiuose? Ar paismoma tolerancijos tiek bendravime, tiek mokymo procese?
6. Ar smurto tema mokykloje yra viešai diskutuojama, ar tai yra tik atsitiktiniai pasisakymai po tam tikro konflikto, patyčių proveržio?
7. Ar visa mokyklos bendruomenė (administracija, pedagogai, mokiniai, tėvai, aptarnaujantis personalas) žino apie mokykloje vykdomas prevencines programas ir yra susipažinusi su prevenciją reglamentuojančiais mokyklos dokumentais?
8. Kokios mokykloje vykdomos smurto ir patyčių prevencijos programos?
9. Kokiais būdais mokykloje yra mokoma tarpusavio supratimo ir tolerancijos? Kaip jie įgyja efektyvių bendravimo įgūdžių?
10. Ar pedagogai moko vaikus, kaip apibūdinti ir išreikšti savo jausmus žodžiais?
11. Kaip mokykloje yra ugdomi mokinių socialiniai įgūdžiai?
12. Ar mokykloje yra nustatytos tam tikros mokinių elgesio normos? Kokiuose dokumentuose tai skelbiama? Kokios tai taisyklės?
13. Kada ir kaip mokiniai yra supažindinami su tokiomis taisyklėmis? Ar tai įtraukiama į ugdymo planus, kaip atskiras dalykas ir skiriamos atskiros pamokos?
14. Ar taisyklės aiškiai nurodo, koks elgesys pageidaujamas? Pateikite pavyzdį.
15. Ar vaikai dažnai gauna teigiamą įvertinimą, jeigu laikosi nustatytų taisyklių?
16. Ar mokytojai taip pat laikosi tų pačių taisyklių, kaip ir mokiniai?
17. Koks papildomas dėmesys skiriamas vaikams, kuriems sunkiai sekasi laikytis nustatytų taisyklių? Kaip dirbama su tokių vaikų tėvais?

18. Ar visiems mokykloje besimokantiems mokiniams yra suteikiamos vienodos sąlygos patirti sėkmę pamoku ir popamokinės veiklos metu?
19. Įvertinkite, kaip dažnai mokytojai naudoja komandinio darbo metodą pamoku metu? Ar tai vyksta reguliariai, ar tik pavieniais atvejais?
20. Ar mokytojai adekvačiai įvertina mokinius ir kelia uždavinius pagal jų galimybes?
21. Kaip mokiniai vertina mokytojų darbą? Ar jiems patinka mokytojų darbo stilius, užduočių pateikimas?
22. Ar pamokų metu mokytojai įvertina kiekvieno vaiko intelektualinius sugebėjimus ir užduotis pritaiko individualiai, ar visa klasė dirba vienodu tempu ir daro tas pačias užduotis?